

BUTLLETÍ

DEL

CENTRE EXCURSIONISTA DE CATALUNYA

ANY I

JULIOL-SETEMBRE 1891

N.º 2.º

CONDICIONS DE LA PUBLICACIÓ

PREUS DE SUSCRIPCIÓ: Pels socis residents, per semestre una pesseta, per any, dues pessetas; pels socis delegats (pagant per anyades, a la bestreta), quatre pessetas; pel públich (idem), cinch pessetas. Los números solts y els tomos de anys passats ab augment de preu.

FUNTS DE SUSCRIPCIÓ: en Barcelona, local del CENTRE EXCURSIONISTA DE CATALUNYA (Paradis, 40, 2.ª), y llibreteria de N.º Alvar Verdaguer (Rambla del Mitj, 5).

REDACCIÓ Y ADMINISTRACIÓ: Barcelona, carrer de Paradis, 40, segon pis.

SECCIÓ OFICIAL

SOCIS ENTRATS

DEL 1.ER DE JUNY FINS Á LA FETXA

- D. Tomas de A. Feliu y Pavia.
- » Hermenegildo Prats.
- » Ramon Cantó y Espinach.
- » Manel F. de Gibert y Serra.
- » Enrich Masriera y Colomer.
- » Joseph Garrigosa y Borrell.
- » Lluís Millet.
- » Lluís Riera.
- » Ramon Noguera y Font.

DONATIUS PERA LA BIBLIOTECA

Pel President de la «Société académique Indo-chinoise», de Paris. Varias obras publicadas per la dita Societat. Paris, 1832.

Pel President de la «Società degli Alpinisti Tridentini». *Guida del Trentino, di Ottone Brentaris*. Bassano, 1891

Per la Excma. Diputació Provincial de Barcelona. *Presupuesto ordinario de gastos é ingresos de la provincia de Barcelona para el año económico de 1891 á 1892*. Barcelona, 1891.

Per D. Guillém J. de Guillén García. *Historia de la molinería y panadería*, per lo propi donador. Barcelona, 1891.

Per lo Centre de Mestres de Obras de Catalunya. *Lista de los socios que lo componen*. Barcelona, 1891.

Per la Excma. Diputació Provincial de Barcelona. *Varias Revistas de Crónica Científica, de Industria é Inventiones, y Tecnológica Industrial*.

Pel President de la «Société archéologique crôate.» *Varias obras publicadas per la dita Societat*.

Per D. Ignasi de Vilhena Barbosa. *Apuntamientos para o Elogio histórico, lidos na Sessão solemne da Real Associação dos Architectos é Archeólogos portuguezes*, per D. Julio do Castillo. Lisboa, 1891.

Pel «Club Alpin Français». *Annuaire du Club Alpin Français. Dix-septième année 1890*. Paris, 1891.

Per una Comissió composta dels senyors D. Francisco Romani y Puigdengolas, Marqués de Palmerola, D. Jacinto Verdaguer, Pbre., D. Joaquim Almeda, D. Eussebi Güell, D. Ildefons Par, Marqués de Comillas, D. Francisco Benet y Colom, D. Joaquim Pernau, D. Eugeni Palau, don Joseph Milá y Pi, D. Frederich Shwartz, D. Joan Sol y Ortega, D. Ernest Castellar, D. Josep Maspons y Cadafalch y D. Joseph Vallés y Ribot. *Collecció dels discursos pronunciats per los senadors Excm. Sr. D. Joseph Maluquer de Tirrell y Excm. Sr. D. Manuel Duran y Bas, y per los Diputats á Corts D. Frederich Pons, D. Enrich de Orozco, don Joan Maluquer y Viladot, Marqués de Aguilar, D. Geroni Marin y D. Josehp Vilaseca y Mogas, en defensa de la Lleislació civil catalana*. Barcelona, 1891.

Per D. Francesch Carreras y Candi. *Argentona històrica*, per lo propi donador. Barcelona, 1891.

Per la «Societatea Geografica Romana». *Dictionar Geografic al Judetului Dorohoiu*. Jasi, 1891.

Per D. Joseph Reig y Vilardell. *Monografias de Catalunya, Lletra B, Fascicle III*, per lo propi donador. Barcelona, 1891.

SECCIO D' EXCURSIONS

EXCURSIÓ COL-LECTIVA

À CENTELLAS,

SAUVA NEGRA, CASTELLCIR, SANT QUIRSE DE SAFAJA,

Y PER SANT FELIU DE CODINAS Á CALDAS DE MONTBUY

Días 2 y 3 de Febrer de 1889

Lo día 2 de Febrer, á las 6'37 mati (hora oficial), en lo tren de la línea de Sant Joan de las Abadesas, sortíam de la estació del Nort, D. Claudi Abella, D. Frederich Bonay y l' infrascrit, dirigintnos cap á *Centellas*, ahont arribávam á las 8'47, ó sia á las 9 y 10 minuts de nostre meridiá. Alt. apr. 515 m.

Notárem en la vila extraordinaria animació y bullici, per rahó d' ésser la fira principal de tota la encontrada, y, per lo tant, la que reuneix major nombre de gent, puig es fira que dona lloch á molts transaccions. Era tanta la gentada que omplenava los carrers y plassas, aixís com lo firal del bestiar, ab gran moviment y soroll, que se feya sumament difícil lo tránsit; per cual rahó, tan prompte com lo Sr. Bonay hagué despatxat alguns negocis, després d' havernos fet ab las provisions necessarias pera la excursió que anávam á empéndrer, deixávam la vila en direcció N., per lo camí ral de *Centellas* á *Collsuspina*, envers al últim punt. A la mitja hora escassa arribávam al *Mas Banyeras*, que pertany al esmentat company d' excursió don Frederich Bonay.

Mas Banyeras es una bonica y cómoda casa recentment construhida, ben amoblada, y que reuneix molt bonas con-

dicions. La casa está perfectament situada sota de la cinglera, dalt de la vorera dreta del *Torrent de Viladecols*, sot frescal y cubert de vegetació. Desde lo llit del torrent, per hont discurreixen constantment durant tot l' any, apacibles, sas ayguas cristallinas, s' extén l' bosch fins tocar las parets del *Mas Banyeras*, sota de las quals, en lo meteix camí, rodejada de frondosos arbres, brolla la rica y fresca font de *Banyeras*, que en los cálits días d' istiu sol apagar la set al caminant que transita per lo camí ral de *Centellas* á *Collsuspina* ó viceversa. Desde lo jardí y de la galeria de la casa, situada á uns 600 metres aproximadament d' altitut, s' gosa d' un preciós panorama local.

Inútil crech dir que fórem molt ben obsequiats per nostre company.

Dinárem molt bé en l' alegre menjador de la casa del Sr. Bonay.

Á las 3 y 30 minuts en punt deixávam *Mas Banyeras* y seguíam per lo caminet que arrenca, darrera de la meteixa casa, del camí ral de *Centellas* á *Collsuspina*, en direcció O., y porta, en 5 minuts escassos de pujada, á la caseta de *Can Xona*, que pertany al Sr. Bonay, de la qual, per fortíssima pujada, seguint igual direcció, O., als 10 minuts s' passa per la casa de *Viladecols*, desde hont, en direcció al S., per la vora ó repen de las cingleras, passant per sota del cingle de *Puigsaguardia* ó de *Puigsagordi*, y per sobre de las *Cingleras del Aparentat*, en 40 minuts s' va, per suau pujada, cap á la casa de *Riu Sardá*, situada entre cingle y cingle, ó sia sobre lo replá del inferior y en la basse ó repen del superior, en la meteixa embocadura del *Sot de Riu Sardá*.

Lo camí verdader, ó sia lo que segueixen las personas que desde *Centellas* s' dirigeixen á *Sauva Negra*, *Castellcir*, *Santa Coloma Saserra* y *Castelltersol*, es l' següent:

Se surt de la vila de *Centellas* per lo camí que en direcció O., per dreta y fortíssima pujada, guanya las enlayradas cingleras, y als 20 minuts porta á la *Casa del Puig*, desde la qual, escalant la *Cinglera del Aparentat*, que s' té

que guanyar per medi de grahons practicats sobre las espedadas rocas de las cingleras, en cosa de 45 minuts s' puja á la casa de *Riu Sardá*, altitut aproximada 750 m.

De la casa de *Riu Sardá*, per lo camí que arrenca de la meteixa per sa part aubaga, en direcció O., á cosa de 30 minuts de forta pujada, per un camí que s' enfila entre lo bosch de la part aubaga de las cingleras, guanyárem lo *Collet del Plá de la Creu ó Creuheta de Mirambell*, alt. apr. 989 metres. D' allí, en 15 minuts de suau baixada, anárem á pernoctar á l' antiquíssima casa de pagés de *Mirambell*, del terme municipal de *Balenyá* y de la parroquia de *Santa Coloma de Saserra*, situada á uns 860 metres d' altitut aproximadament.

En direcció OSO., dalt del plá de la vessant oposada, s' oviran l' *iglesia parroquial de Santa Coloma Saserra* y sas casas vehinas: la *rectoral*, *Can Bonifet* y la grandiosa casa *Giol*, que distarán uns 50 minuts de la casa *Mirambell*.

Mercés á las intimas relacions de amistad de nostre company Sr. Bonay ab la familia *Mirambell*, composta de la viuda del darrer amo, senyora d' uns 60 anys, mestressa de l' hisenda; sas quatre filias solteras, tan amables com la mare, y l' hereu, que no s' quedá endarrera en la franca y coral hospitalitat que 'ns dispensáren, fórem molt obsequiats, per lo que ne quedárem sumament reconeguts.

'Ns contáren una bonica y mistica tradició ó historia de l' Edat mitja, qual protagonista fou un fill de la casa, y que luego explicaré.

Eran las 5 y 15 minuts quan arribárem á l' antiquíssima casa *Mirambell*, ab molta sort per cert, puig als pochs minuts esclatá una tempestat de fredíssima pluja y vent, que s' convertí en una gran nevada en las vehinas montanyas de *Montseny*.

Després dels cumpliments d' arribada, y luego d' haver nos instalat en la bona cambra que 'ns destináren, passárem á la llar pera escalfarnos, y mentres se prepa-

rava lo sopar, la mestressa 'ns feya la narració de la mística y sencilla historieta que 'm proposo explicar. Una de las fillas parava la taula á fi de que poguéssim reparar las forsas ab un frugal refrigeri, que no permetian altra cosa las provisions que lo senyor Bonay y l' infrascrit 'ns procurárem en Centellas; pero may podiam somiar que lo que tenia que ésser un sencill sopar de pagés s' convertis per art de magia, mercés al sibaritisme y esplendídes de nostre consociy company Sr. Abella, en un regalat festí.

L' esmentat company es un intrépit excursionista, alt y prim, ros, gran caminador, tipo inglés en lo moral y en lo físich, gran company, un verdader *sportsman*, aixut de paraulas com un inglés; calsava airosa espartenya y vestia un lleuger trajo de llana, cubrint sa americana una blusa blava de cotó, tota ella deixant veurer per fora una gran profusió de butxacas, las quals s' anaren vuydant successivament, tan prompte várem despatxar la sopa ó escudella ab l' extracte de carn de Liebig, las clássicas monjetas y las costellas. Alló era cosa de may acabar; era un arsenal de conservas, y tanta sa profusió que no podré recordarme de tot; sols tinch presents algunas de las capsas de llauna que constituhiren tan selecte *menú*, y son las següents: *molls en escabetx*, *purée des Foies gras aux truffes du Périgord*, *sardines de Nantes*, *bou cuyt y comprimít*, *en conserva*, *de Chicago*, *formatxe de cap de porch*, *tunyina á la Rébigote*, *saucisson de Lyon*, *turróns de yema y de Jijona*, *formatxe de Roquefort*, *café*, *essencia de café*, *rom*, *Pippermint* y *Jenespy des Alpes* y pera donar fi al gran festí de Baltasar ó las Bodas de Camacho, 'ns obsequiá ab gran profusió de cigarros de superior calitat, de las mellors fábricas de la Habana y de Manila.

Aixís es que 'ns assentárem á las 8 á taula y eran las 11 quan 'ns aixecávam pera anar al llit, sens tenir gens de fret, malgrat la baixa temperatura de 4° que feya en la cambra y anar á fer una pesada digestió en brassos de *Morfeo*. Pero ans de donar la bona nit á mos benévols llegidors, que prou paciència han tingut, just será que expliqui la tradició á que m' he referit, per lo que pot interessar als *folk-loristas*.

La Creu de Mirambell

La *Creuheta de Mirambell* deu sa etimologia á la se-güent poética y mística tradició:

Segons 'ns contá la mestressa, en la Edat mitja, un fill de la gran y antigua casa de *Mirambell*, estudiant de Teologia en *Barcelona*, venint de la comtal ciutat y de *Centellas*, 's dirigia á la sua casa, quan, al arribar al cim del *Plá del Collet*, anomenat la *Creu de Mirambell*, en lo meteix siti hont hi hagué una creu de ferro (que fou enderrocada envers l' any 1840, al termenarse la guerra civil dels set anys, y qual pedestal de tosca pedra encara avuy s' ovira entre mitj de las *Garrigueras de la Bauma Roja*), se li aparegué la bonicoya criada que servia en la casa hont s' hostatjaba en la ciutat, la qual estava enamorada del estudiant, y segons pareix possehia una prodigiosa hermosura; ab sas gracias sens igual, aumentadas per art de bruixeria, tractá de seduhirlo per medi d' encantament, mes ell, concentrant tot son esperit en Deu pera fugir de la tentació, exclamá: *¡Jesus, Maria y Joseph!* fent la señal de la creu, y tot seguit la forma humana de la encantadora silfide, desaparegué, produhintse ab gran estrépit furiós terratrémol. Lo místich jove estudiant fugí ácorre-cuita tot esfarahit envers sa casa, ahont arribá tremolant; plé d' esglay refiri lo portentós fet á llurs pares, que disposaren pera commemorar l' aconteixement y ensemps deslliurar la casa *Mirambell* y llurs terras de las malas arts de bruixas y mals esperits, la erecció de una creu de ferro, clavada dalt d' un pal sostingut per una grossa pedra que li servis de base, y tot seguit fou aixecada en lo meteix lloch hont aparegué al jove *Mirambell* la noya bruixa enamorada. Lo fet, segons digué la mestressa de la casa, per la referencia de las escripturas antigüas de la meteixa que comentan la aparició de la noya encantadora, tingué lloch en los derrers anys del segle XIII ó be en los primers del XIV. En l' any 1840, quan la creu fou derribada y profanada, lo marit de la mestressa y pare de l' hereu actual, la recullí piadosament y avuy encare s' conserva en per-

fecte estat en la casa. La creu, de ferro forjat, es de forma llatina; mideix 40 c/m per 25.

Lo jove estudiant va ésser un sant varó, un sacerdot de virtuts exemplars; fou beneficiat en una parroquia de Barcelona, hont adquirí medis suficients pera la construcció de l' altar de St. Joan Baptista de l' iglesia de *Sta. Coloma Saserra*; luego adquirí la masia y terras de *Bonifet*, del terme de *Castelleir*, vehina á l' iglesia predita, instituhint un benefici y causa pia ab l' objecte de que l' usufructués un fill, y en son defecte, una filla de la casa *Mirambell*, ab l' exstricta obligació de donar instrucció cristiana gratuita á tots los noys de la parroquia de *Sta. Coloma Saserra*. Dita fundació está extingida desde fa alguns anys y quan 'l govern s' incautá dels bens de la desamortisació, s' procedí á sa venta, y lo *Mas Bonifet* fou adquirit per lo propietari de la casa *Giol*.

Lo dia 3 de Febrer, ab un fret intens de — 5° y un vent NO. huracanat, á las 7 y 30 minuts del matí, ab greu recansa preníam comiat de l' amable familia *Mirambell*, que tant be'ns obsequiá. Seguirem lo camí ral que arrenca de la casa en direcció NE.-E., y ab 15 minuts pujárem á dalt del *Plá de la Creuheta ó Creu de Mirambell* (alt. aproximada 930 metres); arrivats allí girárem á má dreta en direcció S., seguint lo camí del *Plá de las Cingleras*¹; luego per lo camí esmentat, seguint en zig-zag, del SE. al S., y del S. al SO., als 30 minuts deixávam á má dreta la casa de la *Torra de la Estrada*; als 30 minuts més, ó sia á las 8 y 45 minuts, després d' haver seguit un llarch rato per dalt, ó sia per la part superior de las cingleras, y haver passat per sobre de la part superior ó culminant del *Cingle ó Cinglera de la Torra*, desde hont s' gosa d' un grandió panorama sobre *Centellas*, *Plana de Vich* y lo *Congost*, á una altitut aproximada de 1,000 metres, passávam per la casa del *Corrals de 'n Rovira dels Sardans* (Alt. apr. 875 m.)

¹ Lo camí de ferradura que de Colluspina porta á St. Martí de Centellas. Vegis *Guía del Vallés superior*. Itineraris 39 y 40, planas 70-83, per Arthur Osona.

En la casa esmentada, desde la qual s' gosa d' un panorama espléndit, á vol d' aucell, sobre *Centellas* y sas valls y lo *Congost*, lo camí bifurca: lo caminet del SO. s' dirigeix á *Castelleir*, *Sauva Negra* y *Santa Coloma Saserra* y lo del S., que passa per lo plá de la part superior de las cingleras, es lo camí ral que de *Collsuspina* porta á *St. Martí de Centellas*. (Vegis la *Guía itineraria del Vallés superior*, qual autor es l' infrascrit, itineraris n.ºs 39 y 40, planas 70-83). Deixárem lo camí ral esmentat, á má esquerra, S., y seguirem lo caminet que en direcció SO., per entre migrat bosch, 'ns portá tot planejant en 30 minuts á la tan celebrada font de *Sauva Negra*. Al arribar á las envistas de la que ans era la més gemada regió entre l' *Vallés superior* y la *Montanya*, experimentárem la més crudel decepció. ¡Pobre riquesa forestal! ¡Adéu siau poesia, adéu siau bellesa! ¡Hónt son aquells gegantins atapahits roures y faigs que may deixávan penetrar lo sol ardorós de la canícula? La cobdicia vos ha convertit en carbó pera alimentar las cuinas de Barcelona. Ja ho sabeu, excursionistas, no anéu pas á *Sauva Negra*, puig no hi trobaréu més que un migrat bosch. Ab lo cor entristit deixárem tot seguit, sens deturarnos, la que un jorn fou la més poética y gemada encontrada de la regió; de manera que á las 9 hi arribávam y als 2 minuts, després de regalararnos ab un got d' aygua de la deliciosa font, 'ns tornárem á posar en marxa, pujant en 5 minuts escassos, en direcció S., al *Collet de Sauva Negra*, de hont, seguint igual direcció, en cosa de 20 minuts més, baixárem suaument al *Castell de Castelleir*, ahont arribávam próximament á las 9 y 45 minuts (alt. apr. 750 á 800 metres). Pera la descripció del *Castell de Castelleir*, dech reiterar á mos llegidors, la esmentada *Guía itineraria del Vallés superior*: itineraris 39-40, planas 70-83.

Esmorzárem perfectament bé mercés á la ben provehida reposteria del Sr. Abella, y á las 10 y 30 minuts deixávam lo *Castell* en direcció S.; als 20 minuts, sota de la *Torrassa dels Moros* (que no es tal torre de moros, sino restos d' una fortificació avansada del Castell), en direcció OSO. travessávam la *riera de Castelleir*, que té

origen en la *Sauva Negra* y es lo naixement del riu *Tenes*, fort affluent del *Besós*; passada la riera, seguint la direcció S., al 10 minuts escassos passavam per la casa de *Can Toca*; als 10 minuts més per la *Iglesia parroquial de Castellcir*; eran las 11 y 10 minuts. Á las 11 y 20 passavam per lo *Molí den Bosch*, hont atravessárem la riera, y seguint lo camí de carros avall, als 15 minuts tornávam á atravessarla passant á la vorera oposada, sota d' un molí, pera tornar á passarla luego; als 15 minuts deixávam á sobre la gran casa de *Puig Doménech*, y á las 12 y 15 minuts, passávam per lo típich y pintoresch poble de *Sant Quirse de Safaja*, situat en la part superior d' una cinglera que té la forma de península, hont se juntan las dúas rieras: de *Castellcir*, ja esmentada, y la de *Salt Jener*, que procedeix dels sots de *St. Juliá de Castelltersol* y de las *Pujadas*: abduás reunidas forman lo referit riu *Tenes* (alt. apr. 600 m.). Á las 12 y 30 minuts deixávam lo poble de *St. Quirse de Safaja*, per un camí de ferradura que en direcció OSO. y luego envers al S. porta, deixant á má esquerra las grans casas de *Badó* y *Posas*, á la carretera provincial de *Mollet á Moyá*, en lo meteix lloch culminant de la carretera, anomenat Coll de Posas (alt. apr. 650 m.), hont hi ha una casa que fa d' hostal. Á la una menos minuts de la tarde, 'ns deturávam allí pera dinarhi.

Allí férem liquidació de las provisions que 'ns quedávan y de la ben provehida repostería del company d' excursió Sr. Abella, que 'ns permeté regalarnos ab un altre festí, del que participáren també altrás personas que s' trobávan en l' hostal en aquell moment (entre ellas, uns cassadors de *St. Feliu* feren honor al *menú* de nostre espléndit company).

Á las 2 y 30 minuts, per cert ab l' estómach ben replé, deixárem l' hostal y 'ns posárem en marxa seguint la carretera avall en direcció S., y en una hora de baixada tot *xano-xano* caminárem los 5 kms. que separan *Coll de Posas* de *St. Feliu de Codinas*, á qual important vila (altitud aproximada 430 m.) arribávam á las 3 y 30 minuts.

En *St. Feliu*, pujárem, á las quatre en punt, al cotxe, y á las cinch arribávam á l' estació de *Caldas de Montbuy*,

en la qual pujárem al tren que á las set de la nit 'ns deixá á la estació de Barcelona, hont terminárem nostra tant profitosa com agradable excursió.

Barcelona, 15 Febrer 1889.

Lo Secretari accidental, ARTHUR OSONA.

GASTAT EN LA EXCURSIÓ

3 billets de 3. ^a classe á Centellas.	Ptas.	8'25
Esmorzar en la estació de Las Franquesas.	»	1'75
Provisions á Centellas.	»	3'75
<i>Anguila</i> en la casa de Banyeras.	»	1
» » » » » Mirambell.	»	5
» » lo Castell de Castellcir.	»	0'75
Gastat en Coll de Posas.	»	1'50
» » St. Feliu.	»	0'50
Cotxe de St. Feliu á Caldas y billets de 3. ^a classe de Caldas á Barcelona.	»	6
	Ptas.	<u>28'50</u>

que es lo total gastat en los dos días, que dividit per tres personas, resulta á Ptas. 9'50 cada hú, ó sia á rahó de 4'75 per día.

DE GABÁ Á BEGAS

EXCURSIÓ ENTOMOLÓGICA

(Acabament.)

Se dirigíren á casa den Pere-vell, situada en lo centre de la principal agrupació, y no havian passat 30 minuts que ja dinávan, ab una gana de destraler.

En comte de fer la mitjdiada, passáren tota la tarde en lo balcó ó finestra; y com per la part de devant no hi ha cap edifici, s' descobreix, en front y á la dreta, un bosch de pins y entremitj d' ells la teulada de can Rata: á l' esquerra, una de las porcions del poble, ab la capella de Santa Eulalia. Desde lo balcó de derrera s' veu formant horisó, una gran pineda, tenint per terme un turonás anomenat Puig Castellar. En un costat del paisatge s' destacan las Clotas y can Capellades, en l' altre Mas Ferrer y més aprop, en lo centre de camps de conreu, una especie de masía ó casa que en los días festius serveix de sala de ball á la fadrinalla.

En aquella comarca ó afrau no hi ha fonts: no es qu' hi manque l' aygua; la ténen y per cert, de bona qualitat; solzament que no puja á la superficie ni raja per las escletxas de las penyas, com es lo comú; pera obtenirla, s' véuben precisats á obrir uns pouhets y tant som se presenta l' líquit que, sols abaixant lo bras se pot omplir lo canti ab tota facilitat. Aquestas condicions hidrográficas del terreno, modifícan lo vocabulari usual d' aquell poble que, en comtes de dir: aném á la font tal ó qual, diu: aném al pou de las agudas, etc.

Las principals produccions del país son los pins en las montanyas, que també van tallant pera substituhirlos per vinyas; mes prompte s' quedarán sense una cosa ni l' altra. En lo plá s' cultivan perfectament los cereals y llegúms: de fruyters poch; algunas pereras, nogueras, figueras, etc.

Per la part del N. queda la vall tancada per una serra de montanyas de pedra calissa, d' un color tant blanquinós, que, vistas de lluny semblan cobertas de neu. Son bastant áridas; sols s' hi veu alguna brolla, pero proporcionan una excel·lent pastura pera lo bestiar cabriu; prou sáben aprofitarho los pagesos de aquells voltants. Cada dematí, á trench d' alba, baixan de las masias los matxos, ó burriquets, portant en las sarrias pots de llauna plens de llet, los entregan á un carreter qu' está aguardant á l' entrada del poble, y tant punt té la carga completa, marxa depressa cap á Barcelona, pera distribuir en los cafés y xocolaterias la sanitosa substancia.

Sortiren á donar una volta y entráren á visitar la torre *Châlet* del amich, ja difunt, D. Theodor Bosch, edifici de grandiosa perspectiva, que hauria pogut figurar en un dels mellors punts del Aixample de nostra ciutat: en Begas apar qu' está fora de son lloch.

Aixó ens fá venir á la memoria que, durant l' Exposició tinguérem que acompanyar un pagés á véurela, y pera obsequiarlo tractárem de ferlo entrar á refrescar en lo palau del rey D. Martí, ó sia, en lo café restaurant del parch: de cap manera consentí en posarhi 'ls peus; ¡no!, exclamava; nó; si sembla un castell feudal, ó més ben dit, una presó; ¡quina tristor, Deu meu! Cóm volen que s' hi tinga gana? no l' poguérem persuadir ¡va preferir sentarse en una cadira del pabelló valenciá y pendre un granisat de xufas. Aquell home, ab tota sa rudesia tenia moltíssima rahó, puig cada construcció deu tenir la distribució interior y l' aspecte exterior propis y adequats á lo que ha de servir. Pera café-restaurant no s' necessitan aspílleras, troneras, marlets ni torres d' homenatge, sino galerias y balcones ben amples, salas-menjadors ben ventiladas, quartos espayosos; persianas y toldos que res-

guarden del sol; pinturas claras y alegres, ayre, vistas, plantas y flors per tot arreu, aucells que canten y pianos que toquen.

Ja s' havia post lo sol quant tornáren á can Pere vell. Enllá á las 8^h del vespre sopáren tranquilament; terminat lo sopar, pasáren lo Sant rosari en companyia de la familia de la casa; y com estávan bastant afatigats, no tardáren en ficarse al llit.

¿No 'ls ha succehit may, qu' estant acostumats á gastar pá de fleca, si un dja 'ls n' hi donan de casulá y moreno, lo menjan ab més gust, y qu' á vegadas preferéixen lo bacallá y las monjetas als pollastres y perdius? Donchs, á nostres estimats protagonistas los hi ocorre una cosa parescuda. En las diferents excursions que fan sovint y en que han de dormir fora de casa, troban d' ordinari que l' quarto que 'ls donan no es de molt tan bó com lo que ténen en Barcelona; ni lo llit tant tou, etc.; y á pesar d' aixó, hi dórmén com uns sochs, y 'ns atrevim á dir que, fins preferéixen lo cambi. Sembla que lo trepitjar rajolas dolentas y mitj gastadas; veure la porta tant foradada qu' hi pot entrar tota mena de bitxo; sentir lo *nyich-nyach* que fá lo palló de blat de moro de la márfega al ajaures, que quasi bé s' diria qu' es una orga que toca; los *trips-traps* que donan los matxos al potejar en las corts qu' están sota, los plors de las criaturas y lo bressolar en una estansa propera; las fibladas dels mosquits, etc., etc., deurían ser mortificacions sobradas pera enfadar y mal humorar al cristiá més pacient; donchs los verdaders naturalistas no s' ho prènen pas aixis; al revés: tot se 'ls torna tabola y gresca.

Una vegada 'ns trobávam en lo santuari de Sant Marsal, en lo Montseny, y 'ns donáren una habitació que tenia l' sostre de fusta, ab unas esceletxas que hi hauria pogut passar la má, y per las quals hi penjavan brins de palla (com que lo pis de dalt feya de paller). Quan fórem al llit y haviam apagat lo llum, á punt de trencar lo son, comensá á sentirse fressa y que 'ns queya palla y boll á la cara, y lo pitjor fou qu' al poch rato, ressonáren los xisclets d' unas bestietas que un de nostres companys, entés

en l'ordre dels mamífers, classificá tot seguit de ratas, las que l'emprenguén á saits y bots per damunt de nostres benvolguts còssos. ¿No hauria sigut la cosa més natural del mon l'havernos enfurismat? Donchs, res de aixó: encara 'ns hi divertírem; vinga tirar en l'ayre los coixins; baixar del llit, tal com nos trobávam y armats d'un gros bastó, passar la nit garrotejant valerosament, pero alegrement, aquells malehits follets, que venian á interrompre nostre tant necessari descans: no 'ns guanyó, en esforços, Don Quixot de la Manxa en sa descomunal batalla dels bots de vi.

No poguén los dos citats naturalistas divertir-se d'aquella manera extraordinaria á can Pere-vell, puig la cambra que 'ls preparáren era neta y arreglada, sense cap mosca ni mosquit, y ni lo més petit soroll s'hi senti; en termes que á 'ls cinch minuts d'haberse estirat sobre dels matalassos, ja roncávan de fort y ferm.

Quan lo cant de las aurenetas 'ls despertá, eran las 4^h del endemá, y un dels excursionistas digué al altre: he tingut un somni que t'vull contar.—Cóntal donchs.

Ve t'aquí que de cop y volta se m'presenta davant meu una gran planuria, coberta d'herba y flors y voltada de bosch. Una multitud de personas, anava y venia, en totes direccions; y en lo que s'ocupavan vaig conéixer qu'eran naturalistas, porque 'ls uns agafávan papallonas ab la glassa, altres arrencávan plantas que guardávan en las caixas de llauna; los aucells eran perseguits á escopetadas per los ornitólechs; los geólechs feyan saltar trossos de roca á colps de martell, y tots estaván alegres y cantávan com en una festa major. A la vista d'aquell quadro tant plaçenter, me vaig entusiasmar corro com un boig cap á n'ells y al anar á abressarne un que acabava de ficar un escarabat dins del potet, me desperto de sobte y m'trobo entre aquestas quatre parets y sens altre companyia que la teva, si bé molt agradable.—Consólat, li respongué son amich; ¿qui sap si d'aquí á deu anys, lo que acabas de somiar, serà una realitat?

Certas senyals indican que la joventut d'avuy en dia mostra inclinació á l'Historia natural.

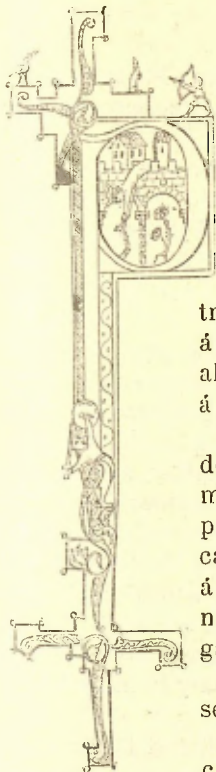
Haurán observat vostés que, cada tarde, grupos de joves vestits ab elegancia, s' paran en la Rambla, á la cantonada del carrer de Fernando: uns ostentan en lo trau de son jaqué ó americana una poncella de rosa thé; altres s' entreténen en esgrimir y fer voltejar llur primorós bastó de puny daurat en figura de martell; y alguns que, sense dir mot y caminant quasi de puntetas, rodejan los aparadors de can Llibre. Ara bé; la flor, significa que s' tracta de cultivarla; la canya ab punyo de martell que s' busca rompre las penyas; y l' estarse quiet y mut á la porta de la confitería, que s' guayta l' ocasió de cassar una papallona.

Indubtablement, aquells cors tendres están inflamats, y suspiran per abrassar l' estudi de la Botánica, Geología y Entomología.

MIQUEL CUNÍ Y MARTORELL.

EXCURSIÓ PIRENAICA

DE PRATS DE MOLLÓ Á NURIA

ASSAVA jo ab mos fills Francisco, Ramon y Anton, lo día 22 d' Agost de 1890, á Balaguer. Rebre al vespre un telegrama, dientme que 'l Sr. Bosch nos esperava per nostra projectada excursió pirenáica, agafar lo primer tren del matí de Lleyda, anar á dormir á ma casa de Bigas, y l' endemá al matí, ab lo tren de Sant Joan, ésser á las onze á Camprodon, tot va ser una cosa.

Gentil vila d' estiuhenca estada. Á las dotze n' eixiam. Cel brillant com d' alta montanya, sol esplendent, verdejants prats, lo drinch de l' aygua tot arreu; la caminada era agradosa. Quan forem dalt á *Coll d' Ares*, la ratlla francesa, lo guía nos mostrá un núvol petit, petitet, que 's gaudia damunt lo cim del Canigó.

—Cal apretar lo pas, nos digué, la pluja se 'ns ve á sobre.

Sort que venia baixada soptada. Trascarem cap á vall á corre cuyta. Be 'ns valgué. Encara no eram á Prats, á casa del senyor Bosch, y'ns donavam la abrassada d'amistat franca, quan un trò esgarrifós semblá esbadellar la terra, y un devassall d' aygua ompli de gom á gom carrers y plassas.

La montanya romás tota cuberta. Aygua y boyra la tapan.

—¿Y donchs la nostra excursió?

Cert que era bonica. Veusla aquí, tal com la haviam projectada.

Surtir á las tres de matinada de Prats, pujar á la frontera, y seguint tota la carena anar á dormir á Nuria. Pujar al Puigmal y fer nit á Montlluis. De Montlluis al Vernet, y del Vernet, atravessant lo Canigó per Plá Guillem, baixar altra volta cap á Prats de Molló.

¿Fa, que n' era de falaguera?

Donchs la pluja s'en reya de nosaltres. Forta, ab més furia, estesa, ab fort espatech, se deixava anar cada volta més per aquellas afraus y montanyas.

Á las deu, hora de donarnos la bona nit, en lloch de paibagar, encara refermava més. ¡Adeu passejada! Ab aqueixa mala impressió nos en anarem á jaure.

*
* *

Devia ésser encara no á trench d' alba quan un cruixit sech, estrident, despertá tota la casa; rebateren portas y finestras. Era la rebent tramontana que escombrava de colp tota la nuvolada.

Al llevarnos, lo fret congelava. Espectacle més hermós l' haveu vist pocas vegadas. La serena resplandia; l' ayre era puríssim, se transparentava; gerdosos los camps, castanyers y pradas; la neu des de mitja montanya, *Font Regina*, coronant la plana, y l' aroma sanitosa, frescal, rejoya l' ánima.

La excursió torná á reviuire: deliberarem avansarla un xich pera guanyar dificultats que la neu y la mullena nos posarian.

En acabat de dinar surtirem cap al Mas de la Plana, de propietat del senyor Bosch.

Prats de Molló está á 750 m. d' altitut sobre 'l nivell de la mar, y el Mas á 1150; això 'ns acostava un galan xich á la frontera.

Estiguerem una hora per pujarhi, de costa dreta, per

entremitj de bagas de castanyers. Es un Mas de montanya, de olor de remat tot arreu, porta baixa, finestras petites, grans cambras, sostres de fusta, llar grandiosa.

És la casa d' en Borrat, valent cassayre d' isarts. Viu ab son pare, lo cap de casa, antich cassayre també, vell de vuytanta anys qui encara usa la barretina catalana. ¡Benhida sia!

La volta una grossa arbreda; hi és abundosa l' aygua y els camps y prats, penjats en la dreta vertent, donan bona cullita. Quan vé lo gran hivernás tot queda cubert de neu.

Frontaler á la meteixa s' hi obra un rengle de ombrosos faigs que conduheix á la part alta d' un torrent, hont brolla una font d' aygua fresca y regalada. Anarem á veureia, hi posarem lo *termometro* y l' aygua marcava cinch graus. S' anomena la font de *Mil gustos*.

—No és pas francès aquest nom, li diguí al bon vell que 'ns acompanyava.

—¡Bo y!. Som pas francesos de sempre, va respondrem.

La fredor nos atuhia, prompte nos en tornarem á redós de la llar.

Tots hi cabiam: lo Sr. Bosch y son fill Carles, intrèpit excursionista, infatigable; nosaltres quatre; lo moliner, com l'any passat nostre bagatger, y tota la familia de 'n Borrat, que 'us dich que és nombrosa; sos pares, dos germans, sapats y forts, com á bons montanyesos, ell, en Borrat y la sua esposa y sas set maynadas, dos nins y tres fadrinetas, vivas y enllestidas, de rojonas galtas y trescadivol ayre.

Tots viuen allí plegats, y la pau y amor és llur ángel de la guarda; és lo ver espill de la antiga familia catalana.

Lo bon vell havia cedit lo tros seu d' escon, lo seti d' honor, al *senyor amo*, com may deixan de dirne al senyor Bosch. Nosaltres al voltant escoltavam gustosos recorts de antigas travessas de Pirineus y de casseras.

De prompte lo Sr. Bosch li digué:

—Som frissosos de cansons; canteunosen algunas.

Y com qui té 'l cor anyoradis sempre de juvenesa, sense ferse pregar gayre lo bon bell, franch y alegre, se 'n posá

á cantar una. Era d' amor. Y de aquella en vingué un' altra y un' altra, y may hauria parat. N' era enardit.

Malaguanyadament no són antigas. Ell se recordava de qui las havia tretas. Era un Vicari de una parroquia pirenáica; són totas de pastors y de las sevas enamoradas que tan lluny anyoran. Encara que modernas y tot, y de poch mèrit, ne tenen ún de gros pera nosaltres; són escrites en llengua catalana ¹. ¡Alegrauvos cors de Catalunya; encara que 'ns hagen pres aquella terra, d' esperit y parla és de nosaltres! ¡Visca Catalunya!

Lo llit nos esperava y nos hi anarem.

*
* *

Á las tres de matinada, l' endemá, tothom ja 's donava el bon día. En semblants casos de dormir no 's fa pas gayre. Nostre endormiscament havia sigut acompanyat tota la nit, com ensompnis de montanya, per lo drinch compassat y monòton que 'l remugeig de las vacas havia anat fent ab llurs esquellas.

Quan tot fou apariat, una veu doná lo crit de marxa; ni una remor més s' ohí, y una porció de sombras, foscas, negras, embolicadas, guiadas per una llanterna, aná exint una per una de la casa.

¡Que és cas de planejar! Tan bon punt hagerem donat á eixa la volta, agafarem un camí part detras meteix, de costa dreta, en continuu zig-zag, cap á dalt de la frontera.

La estelada era tota encesa, la quietut y soletat solemnes. Ningú de nosaltres deya res. En aquella hora, enrevoltada per la foscor, per la immensitat de un espay negre, mut, pahorós, l' ánima es reconcentra, l' esperit calla.

Tothom anava seguint, quieta y pausadament, pujant la fatigosa costa. Semblava allò una negrosa serp ab son brillant ull retorcentse per aquellas vertents grandiosas.

De tant en tant desapareixia per lo fons de un esquey

¹ Si podèm las publicarèm un altre día.

pera guanyar tot desseguit més forta revolta; de tant en tant se destacava per dalt de una carena en llarga tirallonga de figuras ertes, estranyas; de tant en tant la empenia de dret á dret per una soptada costa projectant llarga y fastástica sombra cap avall, sobre tot engrandida per lo gros embalum del matxo de la reraguarda portador del bagatge, que s' agegantava.

Á la fi arribarem dalt á la carena, alt. 1540 metros 4. Era al trencar de l' alba. Lo bon vell Borrat, que havia sigut lo guía, apagá la llanterna, y pres comiat de nosaltres, se 'n torná cap avall á casa sua.

Nos aturarem un xich. Be 'n calia. A abdos costats la foscor negrosa, l' abim, lo buyt, la quietut: á la una banda Fransa, á l'altra Espanya. Tot dormia, esperant lo nou jorn que á alsarse anava. ¡Quantas de llágrimas, quantas d' alegrías, de crudels dolors y d' esperansas havia de dur á totas aquellas valls y planas, á tot aquell mon que 's deixondia pera continuar sa amargant tasca!

Feya una rufacada espantosa; ¡quin frell ¡quin vent més geliu! Traguerem lo *termometro* y marcava dos graus sobre zero; lo glever era tot gelat, la terra dura.

Emprenguerem llestos nostra via, ratlla enllá, seguint la carena, pujant sempre. Abans duyam la direcció O., allavors agafarem la de NO.

Al detrás nostre, vers solixent, allá al fons, sobre la mar s' hi distingia una ratlla encesa; era la porpror del auba que creixia.

La blavor del cel anava augmentant, vencent á la foscor que 'l tapava, y apareixia lo cel clar, net, transparent; la rojor cada volta era més grossa: los cims se coronavan de llum blanca, la estelada moria, y á nostres peus renaxia tota la terra.

Es feya 'l gran día.

Seguint, á uns quants minuts eram á *Coll pregon*; altitut 1636 m. Coll aspre y rocós per hont passa 'l camí que de Camprodon dirigeix cap als banys de la *Preste*.

⁴ Las altituts que pose, algunas, las més precisadas, són tretas del Mapa d' Estat Major francès, n.º 257: fulla de Prades de Conflent. Las altres són aproximadas.

feria ab tanta forsa la vista, que li causava un dolor agudíssim. Essent y tot plá, hi feya de mal anar.

Sols la quietut y la soletat hi regnavan. Des de que haviam arribat á la carena, y haviam dexat al bon vell Borrat, semblava que s' havia apartat de nosaltres tot lo que en lo mon té vida. Ni un aucell, ni un arbre, ni una planta tan sols, ni una persona. La soletat, la immensa soletat per totes bandes. Estavam entre cel y terra, com navegant qui sols en Deu confia. ¡Y que petits devant tanta grandesa!

És veritat que eram nosaltres qui calcigavam la montanya y la dominavam; mes ella, erta y tot com semblava, morta, sens alè de vida, feya segles que existia, y havia vist y veuria encara centenars de generacions, la una darrera l' altra, pera riures de nosaltres, míseros mortals qui sols som de pas en eixa terra.

Duas horas estiguerem per atravessar-lo, y foren cert ben llargas y pesadas; passarem per la *Font del Plá de Campmagre*, per damunt lo *Coll de Mantet*, que és lo cami que 'ls de Camprodon fan per anar al *Conflent*, y arribarem per fi á la collada de *Coma armada*, alt. 2,491 m.

Á baix s' hi veyá *Ull de Ter*. Forma un ample y profunde semicircle plè d' esmenussada clapissa, per entre la qual hi naixen las fonts del riu.

Per un costat, lo de sol-ixent, lo tanca *Coma armada*; per detras los dos macissos de *Bassibés*, lo superior de alt. 2,830 m. y l' inferior de 2,812, y per lo costat de ponent lo *Coll de la Marrana*, 2,650 m. y *Gra de fajol*, 2,700.

Pel fons s' hi obra la joliva vall de Moreus. És, pot ser, la única vall alpestre que hi há en tota aquella part de Pirineus, y sens dupte la més bonica. Ho és, y molt, la de Cadí, que haviam recorregut l' any passat, en lo Canigó; mes no pot acompararse ab aquesta. Los abets, ab sa negrosa color, baixan drets, un xich rabassuts, aclofats per la neu per abduas rapidíssimas vessants; pel mitj, joganer, hi passa lo abundós Ter, regant pradas y jassas plenas de flor alpina; la olor resinosa dels pins, la puresa del ayre, los matissos variats de las plantas, lo escayent de sas montanyas fa que l' ánima s' hi encante. Jo hi

havia estat una altra vegada, y confesso que no, per no serme nova, deixá de cativar-me.

Des de *Coma armada* ens deixarem rossolar, y és ben propia la frase, cap avall. Allò no 's pot dir que sia baixada, és un esllavissament continuu, com que ja 'n diuen, baixada de *Desferra cavalls*; és un devallar sens may pararne.

Quan forem al plá de la clapissa, ja 'n tinguerem prou de baixar. Salutarem la hermosa vall que s'obria á nostres plantas, y anarem seguint conca enllá, á lo llarch de la inmensa petxina ó cerele, fins á trobar *Ull de Ter*, la font principal: alt. ap. uns 2,000 m.

Alli reposarem una estona. ¡Quina delitosa estada! Mes lo temps apressava y tornarem á marxar.

Tot seguint, me mirava jo l'alta muralla de roca que teniam davant, y 'm preguntava per hont teniam de pujar; y la veritat, no hi trobava lloch possible per escalarla.

Gra de fajol brillava alterós damunt meteix nostre, ab sas notas de quartz, com un ences brillant lluhint als raigs de la esplendorosa soleyada.

Nos hi anarem acostant, y quasi pel seu dessota agafarem un còrrech de montanya, dret y espadat, tot rocós, que bo y esbufegant nos dugué al cim de la carena. Això sí, á pas pausat, que més no 's podia. Era lo *Coll de Gra de fajol*, ó de la Marrana, alt. 2,650 m.

És la divisoria entre la conca del *Ter* y la del *Fresser* superior. Des del Coll s'ovira dessota una vall extesa, plasant, per la qual hi va lo riu planejant, encaixonat entre duas vessants tortuosas. Hi baixarem de dret á dret, y al ésser al fons la remuntarem fins á trobar las fonts del riu.

Alli acamparem. Era un quart de tres; ther. R. 10° sobre zero; alt. 2,400 m. Descarregarem lo matxo de las vituallas y dinarem. Buscavam lo sol.

Malaguanyadament lo temps va cambiarse. Mentres eram á tot plaer, grossos esquinsalls de boyra comensaren á passar damunt nostre, com si'ls racás de veure aquella soletat ocupada: lo sol va enfosquirse, bufá la rufa y 'l vent geliu semblava com si 'ns en volgués traure. És lo

que s' esdevé á montanya, tot ve soptat. Cuytarem nostra tasca y procurarem fugir de aquella fondaria.

Per lo costat que haviam de pujar s' hi veyá una carena alta que ofegava. Pla be que ho era més una altra que darrera hi tenia. Pera que 'ns en gaudissem, una ráfaga de vent furiosa esquinsá la boyra, y una gran muralla se 'ns presentá sobrepujant aquella.

—Pit y fora, ens diguerem. Y altra volta seguí la caminada.

Quan forem al peu de la pujada, be 'ns convencerem de lo que se 'ns esdevenia. Si fortas y fatigosas havian sigut las costas que fins allavoras pujat haviam, res componian al costat d' aquella. Ja 'n diuen la pujada d' *Estira pits* ó d' *Esquena d' ase*. Lo cim l' anomenan lo *Coll de gegant*. Y ben be que tot s' ho mereix.

No 'us dich res lo que era: per acabarho de adobar la neu glassada s' era ensenyorit de tota ella, y nostres peus cada pas que donavan tenian de fer doble forsa pera no esllavissarse cap avall. La respiració es feya fatigosa, l' alè faltava, lo còs s' hi rendia. ¡Quina pujada més llarga!

En Borrat, aconsellat per lo Sr. Bosch, embesti al davant, y com fou al cim, axí que hi anavam arribant nos servia á cada hu, un gros vas de ví, ras fins á la corona. Ne tinguerem sort, semblá que 'ns tornava á la vida.

—Manca esser jove dues vegadas, vaig dir al Sr. Bosch.

—En so ben acostumat, va contestarme.

De 2,400 m. haviam pujat soptadament á 2,714, en dretura. Després encara venia més pujada; però á nostra vista se'ns presentá bon xich planera, y va animarnos. Tot és relatiu en eixa terra.

Era llarga, però se feya be. Arribarem dalt lo *Puig de Carencá*, ó *Pich del gegant*, alt. 2,890 m.

Eram molt més alts que l' alterós pich de Balatx, del Canigó. Feya estona que'l sobrepujavam, y á nostres peus se desenrotllavan com tormentosas passions, tempestats y tronadas, tota lley de grandesas, rafagosos vents, sorolls, gemechs, xiulets espaventosos, tot quant de gran hi há en la naturalesa; sols la má de Deu, sempre omnipotent, ho dominava. ¡Com l' esperit s' hi aturdeix y aclapara!

Devallaramen un xich y forem á la *Coma dels gorchs*; alt. 2,870 m. Són los gorchs de *Carençá*, una de las fonts del riu de *Tet*.

Jauhen al fons de una gorja de rocas negrosas. Un d'ells al bell peu de la coma, sota meteix, á 2,750 m. d' altitut; l' altre un xich més enllá, més gran y de major fondaria. L' aygua hi apareix quieta, reposada, d' un blau trist y fosch, quasi sense llum, ab tò negrós y fantástich.

La creencia popular hi fá náixer las bruixas. Ellas son las que hi concrian las terribles pedregadas, las qui assolan la terra y matan los remats que són á la muntanya. Per axò los pastors s'apartan d' aquell lloch, y són gelosos de que ningú vage á perturbar la quietut de aquellas ayguas.

Lo fill del Sr. Bosch carregá una bala á son fusell y hi etgegá una escopetada. Lo ressò va omplenarho tot, repercutint per aquellas rocas, que may semblava pararne. De prompte no 's vegé res; mes al cap d' una estona se senti un xech á flor d' aygua, y lo gorch comensá á agitar-se en espessos cercles concèntrichs, que anaren crexent, crexent, fins á arribar de cap á cap de las voradas, y totas las ayguas á remoures com si un mon invisible visqués dintre aquella pregon fondaria. Després altra volta tot quedá quiet y sossegat, sensa senyal de moviment y vida.

Sort que no hi havia per allí cap pastor, que ab la neu del dia abans havian sentit l' hivern, y se 'n eran anats á las pasturas baixas; porque si no, ben cert que hauriam tingut de defensarnos.

Passarem avant y forem á la *Fossa del Gegant*, alt. 2,809 metros, grandiosa vessant que be mereix lo nom que porta, y pujant un xich més, darrera estrebada, arribarem á la *Collada de las set creus*, 2,850 m., des de hont, al fons de tot, descobrirem lo Santuari de *Nuria*.

En ellas, tothom se trau la gorra y resa la *Salve regina*. Imposan aquellas creus de ferro en tal altura; imposa lo nom de la Verge després de tanta feresteguesa.

Nuria s' ovira á baix, petit, voltat d' hermosa pineda; l' ánima cansada se n' hi va.

La baixada és rápida, un hom se dexa anar rosts avall.

Tot devallant se troban ja pradas, flors, herbatges; la olor del bosch convida, lo drinch de l'aygua alegre, dolsos sons de pregaria atrauen, y un hom entra refet, alegre, dins la capella de la Santa Verge.

Tan meteix, estiguerem duas horas en baixarne. De 2,850 m. anavam á 2,000. Eran las set del vespre. Entrarem á resar.

De Nuria no 'n vull pas parlar. Lo Sr. Bosch, ab son bell estil, feu una relació de nostra estada, en lo Butlletí del any passat de la *Renaixensa*.

Allí teniam de descansar un dia, l'endemá passat voliam seguir nostra passejada; emperò lo mal temps havia entrat ja per aquellas terras, y no era pas prudent ferho. La nuvolada tot lo dia revoltá lo santuari, las montanyas foren totas cubertas, lo ruxim no pará may ni una estona, y lo fret feya desagradable la estada.

Delliberarem dexarla córrer per un altre any, y cada hu de nosaltres se 'n torná á casa sua; lo Sr. Bosch á Prats, y jo ab los meus cap á Bigas.

1891.

FRANCISCO MASPONS Y LABRÓS.

CASTELL DE LA ROCA DEL VALLÈS

(*Continuació.*)

SEGLE XIII

En Montclus, Senyor de La Roca

No porta fetxa una cita del llibre *Feudorum Vicariarum Cathalonie*¹, hont se manifesta ésser lo castell de La Roca de Guillem (ó Berenguer?) de Montclus, qui á més possehi Santa Eugenia de Berga, prop de Vich. Diu lo text original: *Et in quadam quaterno antiquo qui est in Archivo, continetur sic. Item sequitur instrumentum quod B. de monte cluso fecit domino Jacobo Regi Aragonum in quo recognovit quod ipse et Bernardus de santa eugenia vendiderunt de consensu et voluntate ipsius per alodium franchum Sancie uxori Berengarii de sancto Vincencio, honores et possessiones qui sunt in parrochia de Premiano et de Tayano, de feudo Castri de Rocha. Et quarum dominus Rex firmavit et concessit dictam vendicionem dicte Sancie per alodium franchum, licet essent de feudo dicti Castri de Rocha, dictus Guillelmus de monte cluso dedit et assignavit domino Regi et suis in restitutione illorum honorum de Premiano et de Tayano, totum honorum cultum et heremum quem Berengarius de sancta eugenia sibi assignavit domino Regi et suis, in restitutione dictorum honorum. Qui honor est in parrochia sancte Eugenie de berga*² *vicensis diocesis, et*

¹ Volum IV, foli 91.

² En l' original, veninthi escrit primariament *Berga*, fou esmenat per posarhi en son lloch *Breda*. Mes com en la diòcesis de Vich no existeix Santa Eugenia de Breda, y sí Santa Eugenia de *Berga*, nosaltres corretegim la esmena del copista del llibre *Feudorum Vicariarum*.

tenet ipsum ad feudum R. de benages per Bernardum de sancta Eugenia. Et Bernardus de sancta eugenia per B. de monte cluso. Quem honorem qui est in parrochia sancte Eugenie de Berga, dictus Guillelmus confessus fuit tenere ad feudum per domino Rege, sub condicionibus et paccionibus qui scripte sunt in carta conveniencie Castri de Rocha.

Com sia que Berenguer de Sant Vicens y sa muller Sanxa, senyors del vehí castell de Burriach, firman una escriptura en 1243 ¹, lo precedent text correspondrà á mijans del segle XIII. Notes de lo dit, com terras á Premiá y Tayá eran feudatarias del castell de La Roca.

1276.—Berenguer y Bertran de Sant Lley,
Senyors de la Roca.

Berenguer de Sant Lley (*Sancti Licerii*, ó *Leirii*, ó be *Sant Leir*, *Lleir*, ó *Lley*, que ab aquestas variadas formas se presenta lo nom en antichs documents), era senyor de La Roca, segons ell confessa en sa cláusula testamentaria de institució d' hereu ²: *Item facio Bertrandum de Sancto Licerio fratrem meum, Heredem mihi universalem tam CASTRI DE PETRA, quam Domus S. Licerii, et generaliter et specialiter in omnibus quæ habeo et habere spero in aliqua parte.* No tenint, donchs, successió en Berenguer de Sant Lley, lo castell passá á son germá Bertran, del qui, ni del castell, res més ne sabem. Però tota vegada que la casa y senyors de Sant Lley aparexen en la historia de La Roca, no podem dexar escapar la ocasió de parlar d' una capella antiquíssima situada en son terme, y dedicada á tan poch conegut Sant, considerantla com á payral d' aquesta familia.

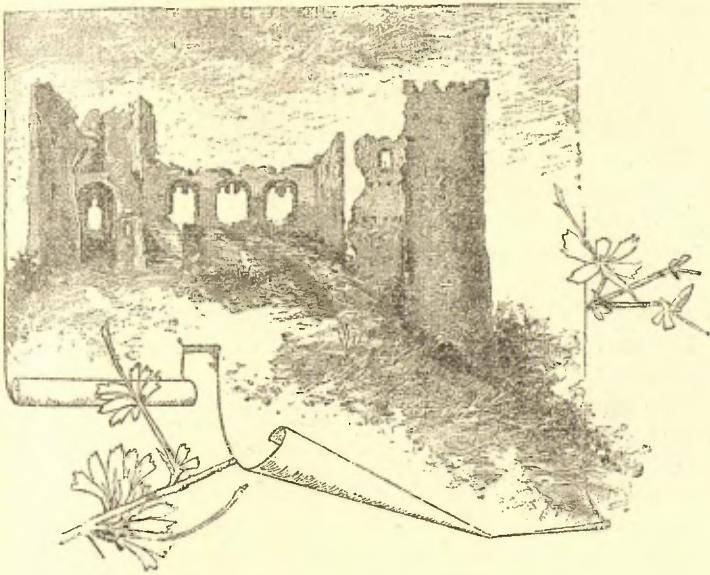
Sant Lley, á Vilanova de La Roca.

Dins lo terme del castell de La Roca, y en son limit ab lo de Mont-tornés, estava situada la quadra y capella de

¹ Argentona històrica.—Capítol IV.

² Dotalliarum, vol. VII, fol. 287 (Arx. Curia Eccl. de Barcelona).

Sant Lley, envers mitj dia de la parroquia de Sant Esteve de Vilanova de La Roca. La capella se trobava dalt d' un turó, hont hi há vuy la masia dita la *Casa Alta*, ab vistas á la parroquial de Sant Sadurni de Mont-tornés. Dista un quart d' hora escás de Sant Esteve de Vilanova y á una hora y quart de Sant Sadurni de La Roca. Al entorn d' aquella quadra, á més de las parroquias de Vilanova y Mont-tornés, hi há las de Vallromanas y Palou.

Castell de La Roca del Vallès

La capella de Sant Lley existia en 1276 quant en Berenguer de Sant Lley feu lo predit testament, tota vegada que hi fundá un benefici, de la quantitat de doscents sous en rendas, vinculant lo dret de patronat en sos hereus, los qui venian obligats á presentar al aspirant dintre 'ls quatre dias prop següents á la mort del possehidor.

També disposa Berenguer, que sia son cors soterrat en la propia capella. Senyals de diferents enterraments sub-

sistexen en la que és actualment era de la *Casa Alta*, los que pochs anys enrera, ab motiu de practicarse algunas obras, se posaren més en evidencia. Fent d'ells referencia lo Párroco que durant los anys 1721 al 1761 regentá á Sant Esteve de Vilanova, escrigué ¹: *Y yo hi he vist vestigis de calaveres enterradas en dita era. Y se coneix que antiguament obrian las sepulturas dins lo sauló, fent, en ell, un encaix proporcionat al cadáver del difunt, ab tota proporció.*

En lo segle xv restava quasi del tot abandonada la capella de Sant Lley, y tant y tant se profaná que, convertida en una cambra com las demás de la casa, fou son benefici ajuntat á la parroquia de Sant Esteve de Vilanova.

La devoció á Sant Lley no s' ha perdut á Vilanova de La Roca, essent, junt ab Sant Esteve, compatró del terme. Per la qual rahó, lo 27 d' Agost, día de sa festa, ho és de precepte, abstenintse del treball, y celebrant ofici solemne ab orquesta, ballas en la plassa y demás públicas manifestacions d' alegría. La imatge del Sant, dins una capella del altar major, está acostat del titular de la parroquia, Sant Esteve, y també damunt la porta de la sagristia.

La iglesia parroquial de Vilanova és vulgarment coneguda per los pobles més propinqües ab lo nom de Santa Quiteria, degut al solemne cult que també presta á aquesta Santa, á la que professan especial devoció los habitants dels encontorns. Está situada en una altura desde hont s' ovira bon tros de la plana. En sa actual construcció, del 1645, conserva bona part d' un fexuch y quadrat campanar románich, semblant al de moltas iglesias de Vich, que és la única resta que serva del temple existent en aquells segles mitja evals.

¹ Aquesta, com la major part de las novas referentes á la capella de Sant Lley, la devem á la amabilitat de Mossen Eudalt Campar Pbre., actual párroco de Sant Esteve de Vilanova, á qui regraciam des de aquest lloch.

No deu confondre's la capella de Sant Lley, de què parlam, ab altra dedicada al propi Sant, que en aquesta mateixa regió oriental del Vallès existeix, á mitj quart de Vilanova de Vilamajor y á altre tant de Sant Pere de Vilamajor la qual ve descrita en *L' Excursionista*, volum I, página 655.

Fragment de la carretera, romana de Parpers, entre La Roca y Argenton
(De fotografía de Joan Mercader y Marina)

Se parla ja de Sant Esteve de Vilanova en lo segle XI, en un document del any 25 de Robert (1021) ab aquestas paraulas 1: ... *quod est in valle cingustello, et ibi prope pecias II de terra totum franchum, quod abemus in pago barchinonense, in vallense, in terminio de sancti stefani de villa nova*. Per tant son origen lo trobam perdentse en la Edat Mitja, si be, per son nom de *vila nova*, l' havem de creure degut á la repoblació que ab si matexa portá la reconquista del nostre territori als alarbs.

Lo monastir de Sant Cugat del Vallès possehi un moli á Vilanova, en lo lloch anomenat en los segles XI y XII, *Arquers* 2 (*ipsos archers*).

En quant á la familia de Sant Lley, de la qual ne resultan senyors de La Roca, en Berenguer y son germá Bertran, no és pas gayre lo pervingut. Conservas un testament d' en Pere de Sant Lley, del any 12 de Lluís lo Jove (1149) 3; en 1194 Guillem de Sant Lley, sa muller Guilleuma y sos fills Berenguer y Bernat, donan á la micheia del Temple (de qui era casa lo proper castell de Palau en lo Vallès) *unum cellarium et nostrum molinum, per suum proprium alodium* 4; y Arnau de Sant Lley, militar, qui en 1289 firma la escriptura de compra de las Franquesas del Vallès per Pere Marques 5, era feudatari de Guilleuma de Montcada per rahó de possehir la casa de Vilardell, segurament la del Vallès cap al Montnegre 6.

1283 - 1287.—Ramon de Cabrera, Senyor de La Roca

No tenim noticia de com lo Castell passá á la casa de Cabrera, en la persona de Ramon, qui també tenia á feu del Rey lo vehí Castell del Far 7. En l' any 1283 fou gran qüestió entre Ramon y els següents homens de la parroquia de

1 Cartoral de S. Cugat, fol. 334, nom. 1,117.

2 " " " " " 335, " 1,118.

3 Document nombre 212 de Ramon Berenguer IV (Arx. Ar.)

4 " " " 703 d' Anfos I (Arx. Ar.)

5 " " " 333 d' Anfos II (")

6 Registre Armari de Barcelona fol 56 (Arx. Ar.)

7 Document nombre 411 de Pere II (Arx. Ar.)

Pont romà de Parpers en terme d'Argentona
De fotografia de Joan Mercader y Marina)

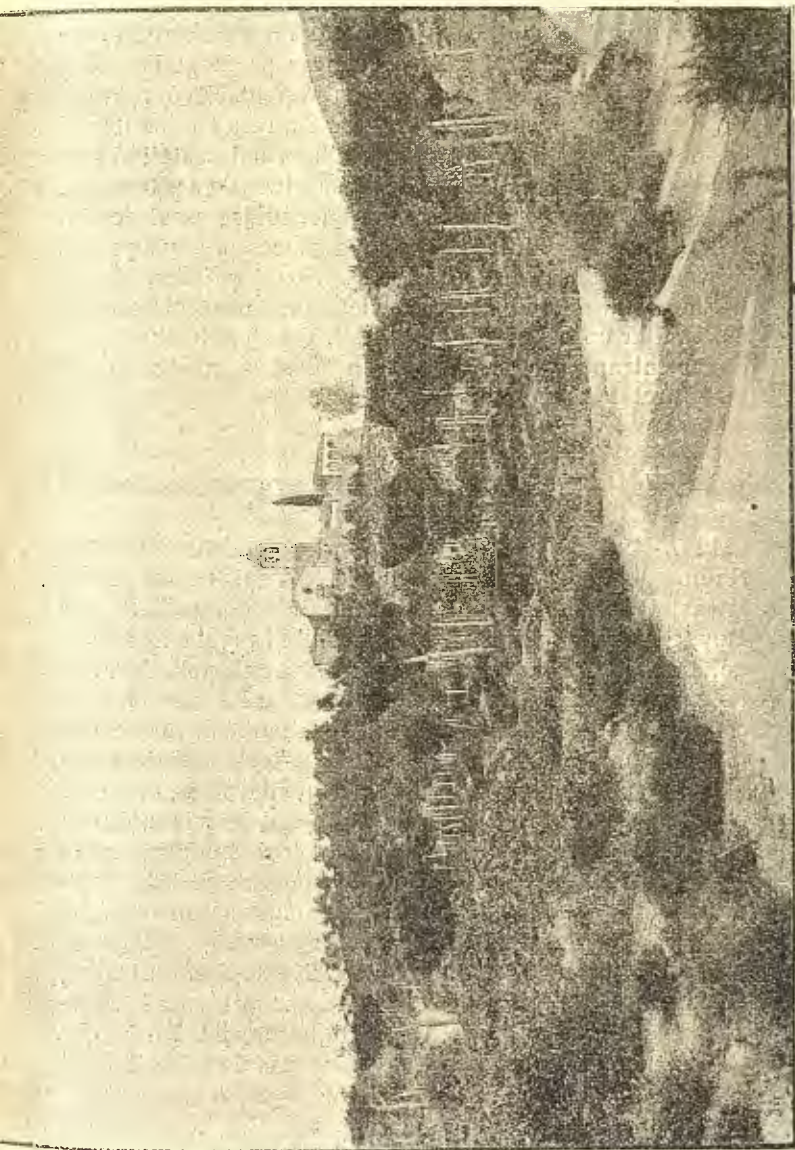
Sant Sadurní, vassalls seus, Guillem de Lledó, Ramon Ferrer de Riba, Guillem de Riba y Pere de Lledó, en nom propi y en lo dels altres homens del propi lloch, Ramon Jugador, Bernat de Riera, Pere Company, Ferrer de Rovira, Berenguer des Puig, Arnau de la Albareda, Guillem des Soler, Arnau de Lledó y Bernat de Bonpas. Crehem d'interés esta causa, per assenyalar quins eran los drets més generals que competian al Senyor de la Roca, y en tal sentit procuram donarne cuydadós extracte ¹.

Assegurava En Cabrera, que dits homens venian obligats á fer guaytes en lo dit Castell y á redimirse quant passassen á altres masias ó llochs de fòra son senyoriu. Que en las vendas de inmoibles estavan subjectes á laudemí. Que devian exir y reunirse á la gent del Castell quant en ell se tocás á *viassors*. Que se li regonexessen sos drets y senyoriu en las causas, peticions, accions reals ó personals, llegats testamentaris, etc.

Aquells homens resistintse á regonexerli semblants drets, li negavan que may, ni ells ni sos passats, haguesen prestat *quistias* de diners, morabatins, ó qualsevulla altra lley de moneda, ni tampoch de blat ó fruyt, ni que jamay fossen tinguts de fer treballs alguns en lo dit Castell, etc.

Presentada la causa devant son jutje, Ramon de Besalú ardiaca de Ribagorça, sentenciá aqueix, que las obligacions dels susdits homens eran: fer guaytes en temps de guerra, en la proporció d' un home per masia ó foch, y sols una vegada cada mes; entregar, com á redempeió al Senyor de La Roca, vint sous per quiscum hom que passas á habitar perpetuament en lloch fòra de son senyoriu, quedant las donas exemptas d' ella. Que á En Cabrera competirá lo laudemí en las enagenacions d' honors possejts en lo terme de La Roca, axí com lo senyoriu y altres drets en las causas, peticions, accions reals ó personals, llegats testamentaris, etc., emperò que, en cas de condempna, no degan pagar lo terç á la justicia, sino la dècima part; que, pera tractar d' aytals causas, no hagen de

¹ Document nombre 401 de Pere II. (Arx. Ar.)

Vista general de la iglesia parroquial de Vilanova de La Roca
(De fotografía de Joan Mercader y Marina)

surtir dels termens del Castell; que no degan satisfer al Senyor, ni á son Batlle, las despesas fetas pera rebre, oyr é tendre, en las qüestions ó causas promogudas sobre béns immobles; y que, sols á son beneplácit ó voluntat degan regonèxer lo domini d' En Cabrera en los llegats testamentaris. Que s' ajunten á la host del Castell al toch de *via fóra*, mes sens obligació á jaquirse de sos termens. Que dits homens regonescan estar subjectes al domini del Senyor de La Roca y de sos successors, y aquestos afirmen no venir obligats, á prestarlosi *quistias*, no sols de moneda, ni de blat ó especie, com tampoch ho están á treballar en las obras del Castell. Que tots los homens ó donas entrants perpetuament en los seus masos, no paguen dret d' entrada, ni cap altre.

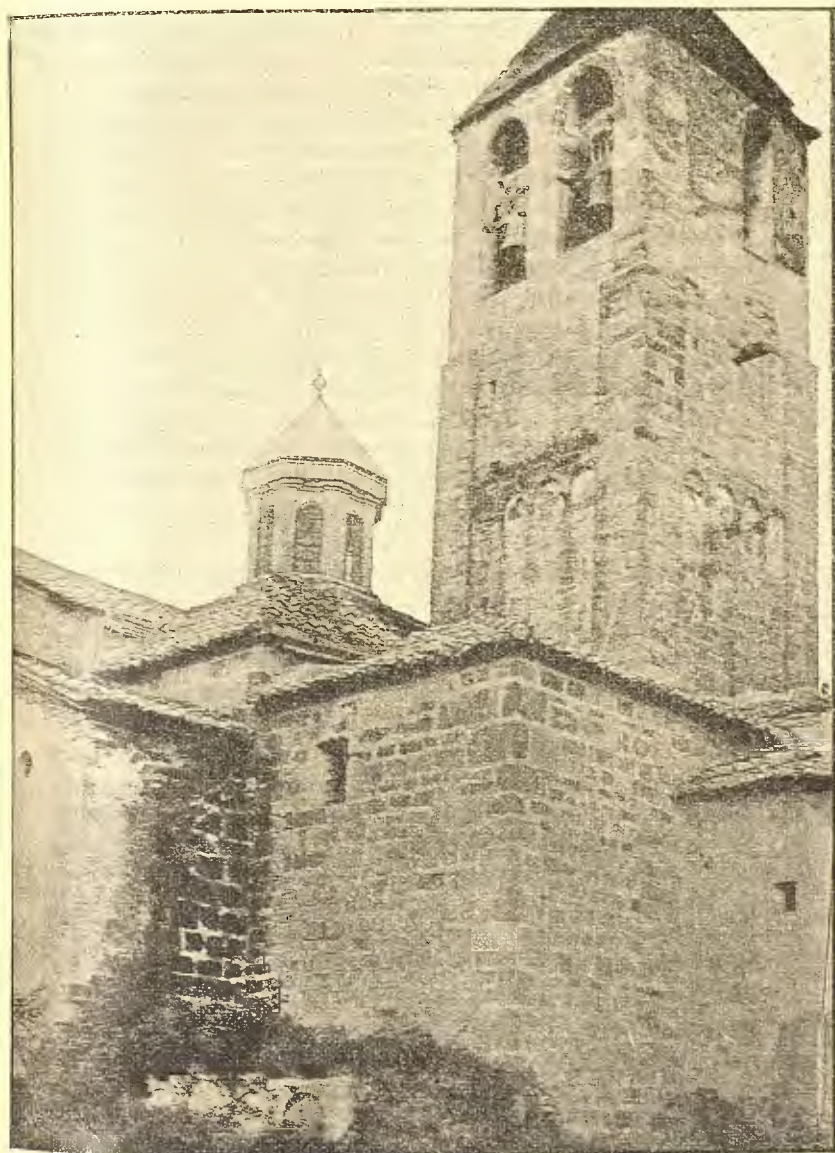
1287-1292.—Pere Marques, Senyor de La Roca

1287 - 1289.—A 13 de las kalendas de Febrer de 1287, Ramon de Cabrera ven al notari del Rey, Pere Marques, lo castell de La Roca ¹, lo qual tenintse á feu del Senyor Rey, en lo Març vinent lo Marques n' hi presta homenatge, axí com per la lerdá de Mediona per ell possehida. Lo nou Senyor de La Roca, á 4 dels idus de Febrer del 1287, comprá, per dos mil sous de moneda barcelonesa de terno, tots los drets que Pere de Mont-tornés tenia en lo mercat de Granollers ². Gelós de aumentar la valor de sas novellas possessions, Marques obté del Rey la reducció del servey á què estava obligat com á feudatari de La Roca, concedintli lo tingués á feu honorat, çò és ab regonexement y sens tribut. Semblant concessió fou otorgada á Lleyda lo 8 dels idus de Febrer de 1288 ¹.

Necessitant de diner Ramon de Cabrera, á 17 de las kalendas d' Abril de 1289, ven, per dotze mil sous barcelonesos, á Pere Marques, las Franquesas del Vallès que possehia empenyoradas pel Rey, á causa de haverli dextat

¹ Lib. Patr. Reg. vol. V, fol. 4244. (Arx. Ar.)

² Index del Armari de Barcelona, doc. nom. 437 (Arx. Ar.)

Fragment románico en lo campanar de la iglesia parroquial de Vilanova
(De fotografía de Joan Mercader y Marina)

vint mil sous barcelonesos, en penyora de qual quantitat á mes de las Franquesas venudas, retenia la vila de Cardedeu. Y el Soberá, al regonèxer la compra d' en Marques, diu que possehirá estas Franquesas sols fins que vulla retornarli los dotze mil sous que per ellas pagá ¹. Seguidament d' aquesta cita, trobam una venda feta á 5 dels idus de Setembre de 1289, pel rey Anfós á Ramon de Cabrera, de *omnes franchedas nostras quas habemus et possidemus in parrochiis de Corrone Superiori, et de Corrone inferiori, et de Meserata, et de Primiano, et de Lerona, et in aliis etiam Parrochiis et locis Vallensi*, pel preu de dotze mil sous barcelonesos de terno ², com també que Ramon de Cabrera á 7 de las kalendas d' Octubre del 1289, reven á Pere Marques totas la Franquesas, de què 's fa menció anteriorment, en la matexa forma que las obtingué del Rey y també pel preu de dotze mil sous barcelonesos de terno ³. De tot lo qual posas en clar la adquisició per lo dit Marques, senyor de La Roca, de las Franquesas del Vallès.

Coetaneas á aquesta darrera venda, existexen duas provisions Reals endreçadas als homens ó habitants de las Franquesas. La primera, de 6 de las kalendas d' Octubre de 1289, pera que prestassen homenatge á Pere Marques, ó á son procurador Pere de Cumba, y li responguessen dels rèdits, respecte á haberlos tret de la obligació del noble En Ramon de Cabrera. La segona, de 7 de las kalendas d' Octubre de 1289, pera que tributassen homenatge y satisfessen los drets á Pere Marques, per la venda que 'l Rey li otorgá d' aquells llochs ⁴.

1291.—Ab la mira de concentrar en sas màns tot lo més possible, axí del terme de La Roca com de sos encontorns, Pere Marques, á 5 de las nonas de Maig de 1291, compra á Frá Bernat, bisbe de Barcelona, la jurisdicció, domini y altres drets de sa mesa Episcopal, en la vila y terme de Granollers, per los que devia prestarli lo cens anyal

¹ Regestum 20 Alfonsi II, Pecunie et Curie. Reg. 82, fol. 26 (Arx. Ar.)

² Document nombre 330 d' Anfós II (Arx. Ar.)

³ » » 333 » » » »

⁴ Regestum 18 Alfonsi II, Curie. Reg. 80, fol. 61 (Arx. Ar.)

de *unam marcham argenti fini, et recti ponderis*, obligantse á defensar los drets del Bisbe á Granollers, etc. ¹.

A 3 de las nonas de Juny del 1291, en Marques concedeix y promet al bisbe Frá Bernat, pugá pendre la *quistia* dels homens y donas de Granollers, axí com la prenia dels demés súbdits seus ².

Als idus de Juny del propi any, confirma Pere Marques los privilegis de què disfrutavan los homens de Granollers ³, quals homens, á 6 dels idus de Juny, li prestan pleyt y homenatge com á Senyor ⁴. Per tal que la jurisdicció del Senyor de La Roca s'extenia á una considerable part del Vallès oriental al finalisar lo segle XIII.

Connoguda exa regió del Vallès per banderías, ó partidas facciosas, los rèdits de la mesa Episcopal de Barcelona foren usurpats. No trobant millor manera de recobrarlos, lo bisbe Frá Bernat, á 3 de las kalendas d'Agost del 1291, contracta ab Pere Marques, que li cedirá tots sos drets á Granollers mijançant prestació de tribut, y que s'obligás á defensar los béns y pertinencias de sa iglesia, sempre que por ell sia requerit á ferho ⁵. Donarèm lo següent curiós retall del document hont se diu: *Est enim certum, quod dictus locus seu villa de Granullariis, est inter milites quodam modo rebelles et qui usurpant et usurpari intendunt, iura episcopalia contra quos non poterant in quantum eis expediebat, deffendi per ecclesiam Barchinone; dictus, autem, Petrus marchesii antedictum stabilimentum habebat et habet magnum redditum in dicta villa et etiam iurisdictionem in ipsa que tenebat et tenet per predictam ecclesiam Barchinone, unde expediebat dicte ecclesie, quod dictum stabilimentum fieret dicto Petro marchesii ad hoc ut tota iurisdiccio quam dictus Petrus Marchesii iam ibi habebat, et iurisdiccio quam ipsa ecclesia ibi dicebatur habere et de qua fuerat spoliata, bene erant quindecim annis, restauraretur, coadhunaretur, et teneretur, ab ipso*

¹ Document nombre 426 d' Anfós II (Arx. Ar.)

² Index del Armari de Barcelona, doc. nombre 439 (Arx. Ar.)

³ » » » » » » » » 450 y doc. nombre 133 de Jaume II (Arx. Ar.)

⁴ Index del Armari de Barcelona, doc. nombre 436. (Arx. Ar.)

⁵ Document nombre 10 de Jaume II (Arx. Ar.)

preuades ensenyances qu' els de nostre inagotable Arxiu enclouen, per escriure un dia la historia de la geografia catalana, (espill de nostres grandeses y de la extensió de nostres relacions mercantils) la qual trobam á mancar en lo quadro de la investigació del passat de la nostra terra.

Á aquest fi y efecte gran partit pot traures també de las incomparables *Memorias históricas sobre la marina de Barcelona* de D. Antoni Capmany y Montpalau. Mes á part de elles, y aprofitantse algunes de sa riquesa de datos, y afeginthi lo fruyt de novelles investigacions, enclouen conexements en aquest concepte més ordenats, *La Géographie du Moyen Age* de J. Lelewel (Breslau, 1852), obra magistral en son gènere; la *Notice sur un atlas en langue catalane de l'an 1374*, per Buchon; lo *Facsimile del Planisferio del mondo conosciuto in lingua catalana del xv secolo, illustrato da Teobaldo Fischer* (Venecia, 1881); els articles publicats sobre geògrafos catalans per mon ilustrat amich En Gabriel Llabrés, en la *Revista arqueològica luliana*, petita mostra de lo molt que sobre aquesta materia guarda, etc., etc.

Moltes de aquestes y d' altres obres que ignoram, si no totes, voldriam veüres en la Biblioteca de nostra Associació, única representant, entre les catalanes existents, dels estudis geográfichs é històrichs, mentres no tingam una *Academia de historia y geografia catalanes*, d' esperit exclusivament catalá y sens prejudicis ni ressabis oficials ó tradicionals que tiran á matar nostra cultura castiça.

Ab la incomplerta ressenya, feta ara de memoria y de correguda, de treballs pertanyents directa ó indirectament al estudi de la geografia catalana mitj-eval, als quals he de afegir la magnífica *Histoire du commerce du Levant au Moyen Age* par W. Heyd (Leipzig, 2 vol. 1885 y 1886), n' hi há prou y massa pera convence 'ns de que 'ls catalans foren rivals dels genovesos y mestres dels portuguesos y castellans en la Edat-Mitja en quant á la ciencia geográfica pertany. Abans de 1286 ja tenian cartes geográfiques, y en elles, lo mateix que en náutica experiència, competian ab los genovesos.

La escola dels cosmògraphos catalans atengué ab lo temps tal anomenada, que és sabut que Carles VIe de França en 1375 volgué tenir una carta feta per ells, la qual representa un gran progrés sobre les cartes arábiques del Edrisi y les del veneciá Marino Sanudo. No podia menys d' ésser axí, tractantse de una nació marítima per excelencia, mestra en dret de navegar, adoctrinadora ab son famós *Consulat de mar* de Venecia, Gènova, Pisa y altres nacions, y ab un comerç tan dilatat, que solsament en les regions orientals tenia còsols en la Edat Mitja á Alexandria, Tyro, Damás, Famagosta, Constantinoble, Modó, Chío y Candia.

La Crònica d' en Muntaner es una mina de indicacions geogràfiques mitj-evals pera Espanya, Sicilia, África y l' Orient. Ja tinguerem ocasió de mostrarho, encara que molt sumariament, en lo discurs llegit l' any 1890 en lo local de la extingida *Associació catalanista d' excursions científicas*. Fullejantla molt per damunt, ens sembla haver comptat més de *vuytcents* noms geogràfichs (dels què n' hi haurá sens dupte bastants de repetits), y entre ells uns *vuytanta* pertanyents al Orient, los quals figurarán en lo present estudi.

Ademés de aquexa munió de noms, s' hi troba tal riquesa de detalls, descripcions, enumeració de distancies y extensions, de tradicions, etc. y, en una paraula, de tot quant constitueix avuy la noció complerta de la geografia, que sembla impossible sia recordat y observat tot per un sol home, si és que no indica (¡qui ho sap!) la consulta ó auxili de obres geogràfiques ó històriques y fins de algun mapa. Veritat és, ab tot, que la major part de les encontrades les conegué palm á palm, per haver fet en elles llargues estades, com per exemple, la Sicilia, Valencia, Gerbes y les regions vehines y la faxa costera desde Constantinoble á Cassandria; venint á ésser per tot açò en Muntaner, lo primer y més infatigable excursionista de la terra catalana.

Fixantnos ja en l' Orient y pera no donar ocasió ó peu á errades opinions, he de advertir aquí que en ningun lloch de la Crònica s' hi veu científicament lo que 'l títol del

present treball assenyala, çò és, lo desitj manifest de fer una descripció detinguda y total, *geogràfica*, per dirho de un colp, del imperi bizantí y encontrades vehines. Són tantes emperò les notícies que dona de moltes de ses regions y ciutats, y tan curioses les més de elles, que m' ha paregut fer un servey á la geografia de la Edat-Mitja, en Espanya tan descuydada y desconeguda, arreplegantles açí en còs, ab les matexes inexactituts del autor, (ben poques per cert) ab los matexos noms, (no tan arbitraris com al primer colp d'ull sembla) y acompanyantles de curts comentaris, que tal volta més amplificats podrán servir un día per esclariment y comprensió de certs indrets obscurs de la Crònica.

Aquests comentaris no serán tan complets com nosaltres desitjariam, primerament pera no donar massa extensió á aquestes notes, y després per la falta quasi absoluta de llibres de consulta y de bons mapes relatius á la geografia oriental, ab què hem topat, tant en nostra Biblioteca provincial, com en la Nacional. Diverses vegades hem hagut de anar á cercar las anotacions y notícies més rudimentaries en treballs ben apartats del nostre assumpto. Un lector grech no hi tindrà, donchs, res que aprendre en semblants comentaris de vulgarisació sens pretensió de cap classe, y endreçats á gent poch conexedora de la geografia d' Orient; emperò me consideraré fortunat si atenyo á cridar la atenció dels erudits helens envers lo text d' en Muntaner, poch estudiat en la moderna Grecia, á pesar de la importancia que té per sa historia y geografia, puix que ni en los matexos escriptors bizantins sovintejan tant los detalls geogràfics de llur terra com en lo cronista catalá.

Tant de bo que aquest petit assaig fasse náixer lo desitj de completarlo un día ab los indicis que puga oferir la curiosa sèrie dels geògrafos catalans de la matexa època, lo mellor y més digne comentari d' en Muntaner en aquest punt especial. Y tant de bo també que ab aquest y molts més altres textos catalans se pogués enriquir en lo esdevenidor lo diccionari de la nostra llengua ab un complet *vocabulari geogràfic catalá*. Per aconseguirho, cal anarlo

cercar en obres de la faysó de la que estudiam, y en èpoques com la que l' engendrà, aquelles en què l' esperit de la llengua se mantenía encara verge é immaculat y ab força *plasmant* suficient pera imprimir son encuny catalanesch sobre 'ls noms més exòtichs y enrevessats, fugint de tota imposició estrangera contraria á ell y tenint major zel de no alterar la fesomia del llenguatge, que de ferlo esclau de la exactitut. Avuy ens esgargamellam per pronunciar els noms geográfichs á la francesa, á la inglesa ó á la castellana, y aquells ab què nostres autors de la bona època batejaren als pobles nos semblan pecats de ignorancia ó arbitrarietats llingüísticas inútils é indignes de perdrehi el temps.

¡Es tan migrat actualment nostre llenguatge tèchnich geográfich, com va sentho també 'l castellá, que tota innovació depuradora nos produeix l' efecte de una ridiculesa, d' un pecat de afectació! Quí diria avuy, ó escriuria, v. gr.: Anglaterra, Alamanya, Portogal, Tunis, Bordeu, Goy (Gozzo), Trípol, Andrinòpol, Oriola, Godix, Constantino-ble, Morvedre, y altres molts per l' estil? Ab prou feynes servam los de França, Nápol, Sardenya, Florença, Castella, Alacant, etc., etc., y ben pochs més sobrevivents del rich vocabulari mitj-eval. Ventura que pera Catalunya en lo temps d' en Muntaner, com en lo de Cervantes pera Castella, no existian los delictes de *lesa llengua*.

Fetes aquestes lleugeres observacions, entrem ja en l' estudi de la geografia oriental de la Crònica, classificantla no al albir nostre, mes tenint sempre en compte lo que de sa lectura se desprèn. Estaim segurs de que 'ls lectors entesos admirarán una volta més la exactitut escrupulosa del cronista, sobre tot quant no parla informat per los demés ó per confuses tradicions, y si per sa propia experiencia ¹.

¹ Advertirèm aquí de una vegada que totes les cites de la Crònica les farèm referintnos á la edició de *La Renaixensa* (Barcelona, 1886); y que aquesta preferencia nos la mereix únicament per ésser la més manual y assequible avuy en dia, puix en quant á correcció y á altres circumstancies no assenyalala lo més petit progrés sobre de les anteriors.

A.] Reyalme de Macedonia

Hem dit que baix aquest nom comprèn en Muntaner los dos themes de Thracia y Macedonia que ja trobá reunits. Lo thema de Thracia, lo primer de la Europa en la enumeració de Porphirogeneto, no abraçava més que una ben petita part de la Thracia antiga; s' extenia al voltant de Constantinoble, rodejat per lo de Macedonia, que anava del mar Egeo al mar Negre (Schlumberger. *Sigillographie de l'Empire Byzantin*. Paris, 1834, p. 122). Al thema de Macedonia no corresponia sino una petita part de la antiga provincia d' a quest nom, y en cambi la més gran part de la Thracia antiga se extenia del mar Egeo, del Hebro y del mont Rhodope fins al mar Negre. Sos limits han variat moltíssim en les diferents èpoques de la historia bizantina, segons les conquestes del Búlgars. Sots lo regnat de la emperatriu Irene, y principalment des de les dinasties dels Ducas y dels Comnenos, los dos *themes* vehins de Thracia y Macedonia foren reunits en un sol. (1153 y 1181.) (Ibid. 110, página 162.)

Aquesta és la regió més circumstanciadament descrita per en Muntaner, y de la qual cita major nombre de viles, per çò que en ella feren los catalans major estada que en altra banda. Se pot dir que la major part de la Thracia caygué en màns dels catalans: «*que salvant la ciutat de Constantinoble e Dantrinopla e de Christofol e de Salonich no hi hach vila ne ciutat que no fos affegada e cremada per nos, ne loch negu, si donchs castells de muntanya no eren.*» (c. CCXXVIII, p. 437.) Lo domini dels catalans sobre la Macedonia ó antiga Thracia se demostra també per lo sagell que feu fer la companyia després de la mort de Roger de Flor y de la presó de l' Entença. «*Sagell de la host dels franchs que regnen lo regne de Macedonia.*» (c. CCXXV, página 430.)

De la Macedonia sols diu en Muntaner que era capital de son regne en la marina Galípol, y que dins terra ferma era la ciutat més important Andrinòpol. (c. CCIV, p. 411).

ANDRINÓPOL.—(Ἀδρινούπολις, Andrinópolis, Ederneh entre 'ls Turchs, capital del thema de Macedonia, dita també pels Grechs Oriestiades.) «Dins terra ha una altra ciutat fort bona el reyalme de Macedonia, qui ha nom Andrinopol, e hi ha de Galipol a Andrinopol cinch jornades.» (c. CCXIV, 411; vid. ademés, pgs. 413, 421, 422, 431, 437.)

APRO.—(Ἄπροσ, Apro.) E aquell fill del emperador jahia en un CASTELL QUE HI HAVIA EN AQUELL PLA, que havia nom Apro, qui era bon castell e fort e ab gran vila... E quan vench l'alba metemnos... a pujar la muntanya que era de terra llaurada. (c. CCXXXI, p. 423.)

Muntaner diu que la muntanya prop de la qual està Apros se troba á tres jornades de Galipol. (ib. 422).

Apros, vila de la costa de la Thracia no lluny de Rodosto y Panido, era arcabisbat des del temps de Lleó VIe

BOCANADER.—(Dardanelos, l' Helesponto dels antichs, Abydos ó boca d' Abydos, buca Romania juxta Dardanelum.) «De la una part del cap (de Galipol) esta Boca Daner, e de l'altra lo golf del Megarix...» (c. CCIX p. 407). «E al cap de Boca Daner de fora ha un cap que hom appella lo cap del Endimitre... E axi veus Roca Daner com estava acompanyada de bons llochs e de graciosos de totes parts, que de cascuna part trobarets que havia molla bona vila e molt bon castell en lo temps que nos hi anam, que tot es estat destruyt e desbaratat per nos...» (c. CCXIV, p. 412.) «Lo braç de Bocadaner no ha de ample pus de quatre milles en aquell lloch (al surtir de Galipol).» (c. CCXLI, p. 467.) (Vid, també ibid., págs. 393, 406, 411, 426, 445, 448.)

Lo Dardanelos és l' estret que lliga l' Arxipèlach al mar de Mármara y conduheix á Constantinoble. Entre Sestos y Abydos té l' estret á lo més dos kil. de ample, de manera que 's pot atravesar nadant, com ho testifica la famosa aventura de Hero y Leandre. Abydos, avuy Nagara Bouroun, és lo punt més tancat del estret. Lo nom de Boca Daner, al nostre parer, és una corrupció ó mal entés de Boca d' Aver ó d' Avia.

ANTONI RUBIÓ Y LLUCH.

(Continuará.)

ALGUNAS CONSIDERACIONES

SOBRE LA MUSICA POPULAR CATALANA

(Acabament.)

III

La excepcional importancia que té lo nostre ritme, m' obliga á fer una petita digressió tècnica-musical, que, solsament per via de noticia, crech que no dexará de interessar al il·lustrat lector y consoci; puys que 'l ritme, en musica, correspon propiament als signes de puntuació del llenguatge ab los quals dividim sempre las parts del discurs, á fi de que hi hage sentit y orde en las ideas que exposam.

La paraula *ritme* és originaria de la llengua grega, y equival á dir *mida* ó *cadencia*. Lo ritme entre 'ls antics grecs, naxia de la quantitat y valors de las sílabas en llur llenguatge, que eran molt ben determinats. Es sumament original que 'ls temps de aquests ritmes eran susceptibles de més ó menys lentitut segons el major ó menor nombre de sílabas de què 's componian, establintse, com és evident, una relació intimament directa. D' axò 's despren, naturalment, que representava la expressió del compás afectant també á la harmonia de las paraulas. Aquestas podian sens cap dificultat ésser expressadas ja en prosa, ja en verç, ab completa independència. De la comparació que resulta de la musica y el llenguatge, es pot ben establir que consideravan las paraulas com á veritables sons, y que, per obra del ritme, aquestas paraulas lligadas unas ab altres formavan las frases. De la unió del ritme y els sons naxia l' accent, per lo qual aquexas paraulas y aquexas frases adquirian precisió y uniformitat, essent sa musica per tals motius delicada y flexible.

Verdaderament és maravellosa la manera com la natu-

ralesa els havia dotat del instint del compás y el ritme, per quant ja en aquelles edats remotas hont no tenian lo menor grau d'avançament, observavan exculpulosament semblants condicions cuydant que la musica fos agradable, y en especial la melodia, considerant com á vaga, indeterminada, y per consegüent, de significat negatiu á la que carexia de las referidas prescripcions.

Lo ritme de vuy, ó modern, ha arribat á constituir un estudi especial nomenant *Ritmòpea*. Es objecte de aqueix estudi la part essencialment científica de la melodia, ensenyantnos la colocació de las parts melòdicas relativament á sa extensió, ab la fi de mostrarnos distintament en las meteixas una relació agradable y conforme al nostre sentiment, atenent sempre ab predilecció á ordenar ab tota la simetria possible la duració dels membres entegrants de què's forman els seus contrapunts*.

Es indubtable que l'estudi del ritme ens ha reportat superiors avantatges que sobrepujen lo dels antichs per més de un concepte. Nostre ritme es una lley de compás musical que tendeix principalment á mesurar las frases melòdicas, de la meteixa manera que 'l compás ordinari mesura las notas, ó sia llur valor de duració absoluta, ab exactitut veritablement matemática. Baix aquest punt de vista tenen perfeta afinitat y semblança, puy relativament possehexen los meteixs atributs, çò és, que 'l ritme fa en gran lo que 'l compás fa en petit. Aquest últim divideix en parts iguals un seguit de temps simples, com ho són las *seminimas* en el compás de quatre temps, y el ritme divideix igual y simètricament una successió de compassos. Sentat aquest principi, la conseqüencia es lògica: lo compás és un temps simple del ritme, com las *seminimas* són un temps simple del compás.

Lo tecnicisme musical de nostres dies dona al ritme una

* Un distingit musicògraf, Mr. Mattis Lussy, en sa obra «Le Rhythme Musical» diu lo següent, que traduhesch: «Lo ritme consisteix en disposar los sons de tal manera » que de distancia en distancia, ja sia aquesta regular ó » irregular, produhescan en aquell qui 'ls escolta, la sensació de un descans.»

definició eminentment escolàstica, dient que és la combinació simètrica de las duracions llargas y curtas dels sons, ó sia la diferencia dels moviments que resulta de la llesesa ó de la lentitut del temps. En aqueixa definició és hont cab més admetre al ritme com á sinònim de las paraulas nombre, cadencia y mesura *.

Posadas aquestas petitas indicacions, que sempre ofereixen alguna llum en lo camí verdaderament obscur del origen del ritme de nostra musica catalana, poden donarse algunas apreciacions las quals, per molt que sian fetas en lo terror movediç del camp hipotètic, tal volta s' acosten un xich á açò que n' hi hà de cert. Intentemho. Entre nostra musica y nostra poesia s' hi veu un maridatge acabat. La una ha sigut creada per á l' altra. Totas duas han nascut al hora. ¿Pot haver influït lo metro de la lletra, ó més clar, la mida de la frase melòdica, que sempre está subjecta á determinació precisa, en la mida de la musica ó ritme? ¿S' ha tingut aquest de subjugar á las exigencias d' aquella? Per lo contrari, ¿ha influït la sonoritat del cant en arrodonir los sons de moltas paraulas qual pronunciació en sa primera etapa ha estat aspra y desprovista de tota harmonia? Jo crech que, parlant de la musa del poble, axí és: per exemple, ¿no ha fet la cadencia que s' afegissen lletres y adhuc silabas sanceras en alguns vocables, prenentse aquesta llibertat de innovar las terminacions á la moda que li ha convingut? ¿No ha motivat que en altres fins los accents se cambiassen de lloch, á fi de dar á la articulació una pronuncia més pastosa y més dolça? ¿En quants passatges no havem vist (per suposat, en sa ja complerta formació), tenir que colocar forçosament los conso-

* Hi hà qui estima el ritme com á una proporció que s' observa entre 'l temps de un moviment y el de un altre diferent; mes, á parer meu, no convé pendrela al peu de la lletra, porque és massa general.

No dexa d' ésser molt exacta la que també diu que 'l ritme serveix á mantenir una perfeta simetria en la distribució de las cadencias, aplicantse molt particularment á la valor de las notas, las quals no 'n deuen tenir més de la que naturalment las corresponga.

nants aguts á la fi de la primera y segona part de un contrapunt musical? Y reasumint ¿no ha obligat la musica, especialment la que pertany al orde popular, á la creació de rimas imperfetas per donar á la melodia major esplendor, unitat y fins elevació? Tot axò ningú ho posará en dubte.

Tingas en compte que al concedir jo la dita superioritat de la musica sobre la lletra, en los casos concrets de què he fet menció, no és voler assegurar en absolut que en sas primeras fases, ans de haver suferit cap transformació, fos axí, no; sobre aquest punt determinat no mi caldrá ficar, puys no ha entrat en mon intent de ferho, per més que estich del tot convençut que si algun dia jo ho probás, me sembla que 'm dominará el criteri de que la facultat, lo gust y, sobre tot, l'instint de la musica són dóns que havem rebut per apendre de la naturalesa aquest admirable y variat concert que continuament admiram per tot arreu hont girem la vista, y reproduhirlos no ab ajuda de imitacions incoherents que jamay responen á las facultats rebudas, sino ab una sort d' intuició artistica en rahó directa sempre de la justesa y harmonia de nostre sentiment.

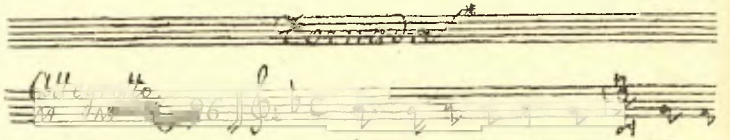
Un altre dia, en altre articlet, y si 'l *Centre excursionista de Catalunya* me concedeix la, per mi, inmerescuda honra de publicarlo, tindrè ocasió de estendre 'm bon xich més sobre aquest particular, comsevulla que aquest tema jo 'l considere de tan radical importancia per al estudi d' aquesta part del *folk-lore* de nostra terra, que és difícil escapar de mencionarlo sens ferho un poch seriament.

IV

Vejas la diversitat de mida que hi hà en una de nostres preuades melodias, los «*Goigs de Nostra Senyora de Nuria*», que transcrich per ésser verdaderament notable, y per que 'ns dona un exemple ben palpable de lo que són moltes d' ellas. Està aquella rubleta de inspiració y de grandesa, noresmenys que de unció cristiana, y conserva una puresa melòdica de una valor intrínseca molt gran, molt digna d' ésser admirada, motiu principal per què m' he decidit á posarla:

Veusla açi:

Tornada

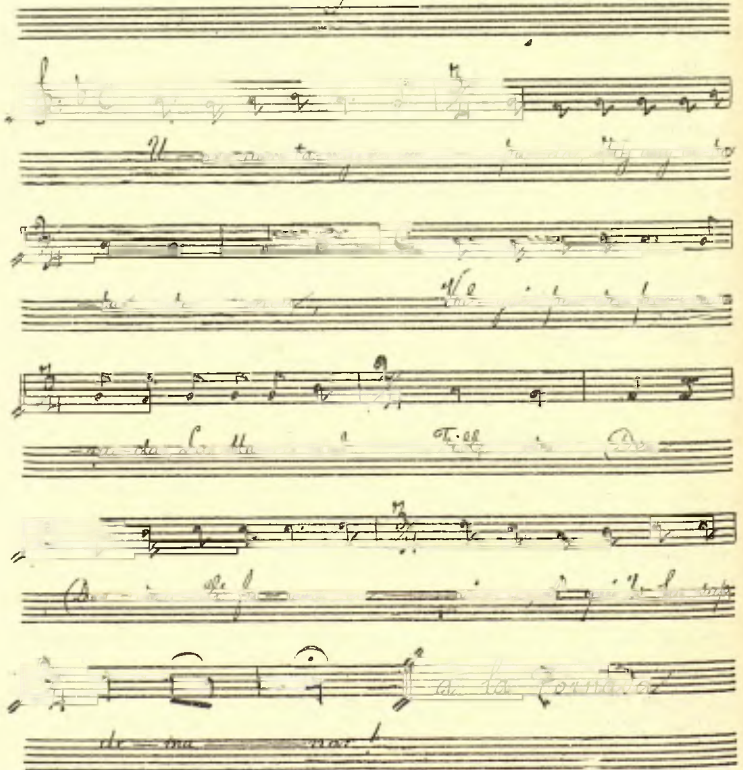

La Morte de Don de Alvar

non sac tota a m tu!

Copla.

a la tornada

de ma

* *Tornada*, és un seguit de verços que 's repeteixen ab

Tractant senzillament del gènere popular, és hont més encanta la unitat de expressió existent entre la musica y la lletra, puix que abduas, naxent comunament de idènticas circumstancies, caminan vers una meteixa fi y tenen perfeta associació de ideas.

Segons Blair, lo cant y la paraula naxqueren plegats, y han existit sempre junts, no haventhi alguna rahó per tenirlos per fills de cap civilisació; per axò creu que me-reixen considerarse com á arts propias dels homens de to-tas las regions y de totes èpocas, perque deuen llur prin-cipi á la naturalesa humana.

Lo reputat crítich Mr. Marmontel assegura que l'instint de la musica és un present que l'home deu á la naturale-sa, mes creu que aquest instint dormia en l'individu, y probablement lo despertá la multitud de cantors aèris que la Naturalesa ha esbaltit per tot arreu, encantantlo ab sos màgichs accents ans de que sabés articular una paraula. Los aucells, afegeix, potsé foren los primers mestres de musica del home; sa vocació interior ó intima ajuntada á á la inclinació per la imitació inherent á sa propia existen-cia, l'estimularen tal volta á produhir sons cadenciosos, y sens dubte va sentirse promptament arrastrat á ajustar an aqueixs cants paraulas que respectassen sa mesura ó cadencia. Las tradicions constants y unánims de tots los pobles, confirman lo fet de la rapidesa de semblant pro-gres, perque tots ells, fins aquells més salvatjes, cantan y ballan ab mesura y moviments acompassats.

Y, noresmenys, si reflexionam sobre 'ls prodigis que llur unió ha operat, podrèm estimar lo molt que valen ajunta-das quant se tracta de donar exida als sentiments del cor humá. Llur separació constituiria la pèrdua dels atractius que juntas tenen, seria la pobresa de llur harmonia y con-

la mateixa solfa. S'emplea, com á una especie de preludi, al principi de una cançó, anunciant lo cant de la mateixa; altres vegadas se coloca á la fi de una melodia ab l'exclu-siu objecte de imitarla ó ferne una reminiscencia ó recort; y axi mateix la trobam al mitj, ja per donar descans á la veu, ja per esforçar ó abellir la expressió. En frances ne diuen *rondeau d' un air, refrain*; en italiá *ritornello*.

sonancia, y en darrer terme restarian despulladas de tota importancia.

En Catalunya, al desenrotllarse han pogut obrar abduas ab omnimoda independencia, no han tingut trabas escolásticas qu'empatxassen la lliura expansió de llur fantasia, han prescindit de tota influencia que la escola, ó un peu forçat, imposa, han pogut identificarse en tota la accepció de la paraula *.

Y entenga l' estimat lector y consoci, que al voler intentar jo las observacions que deix escritas á propòsit del ritme de nostres cançons, ho he tingut de fer sens poder esquivar de recolzarme, encare que de passada, en la part que al llenguatge correspon, tan fort e intimament lligada ab ell, y de la què ab dificultat s' en pot deslliurar.

V.

Podria donar una extensió considerable á aquestas petites consideracions, acumulant innombrables referencias de escriptors ilustres qui han tractat d' aquesta secció tan principal del *folk-lore* de nostra terra; però axò consti-

* L' insigne mestre en la gaya ciencia, En Francesch Pelay Briz nos descriu admirablement la cançó catalana en sa obra *Cansons de la terra*: «Una cansó catalana es pèl » poèta y 'l *músich* una armonía del cel, una cosa que remòu totas las fibras del cor; á semblansa de las baladas » escocesas de las que tant bè 'ns parla W. Scott, deixa la » ànima conmosa y melancónica com la contemplació de » una posta de sol. La música tè una cadencia prolongada, » sumament melódica, y á voltas certas inflexions que » despertan de cop las ideas més funerarias y sobrenaturals; ço no vol dir que no tinga tonadas joganeras y festiuas, rés d' axó. Al costat de *Los estudiantes de Tolosa*, » (exemple de las primeras), hi tenim cansons tant aixerridas com *L' aucellet* y *Lo petit bailet*, y tan frescas y » armoniosas com *La pastoreta* y *La dama d' Aragó*. Mes » tant las unas com las altras conservan aqueix carácter » especial que las distingueix de totas las de las altras nacions.»

tuiria un estudi formal que no m' he proposat portar á cap, y s' allunyaria, per tant, del plan que m tenia format al exposarlas, ó sia, donar peu á que dita materia s' estudie ab tota la consciencia y serietat que 's mereix. Ben digne n' és, pus mijançant alguna cançó de la terra l' individu catalá no sols dona á conèixer sa personalitat propia fins en los actes més vulgars de sa vida, sino que també 's pot inculcar los principis de la més sana moral y saludable filosofia.

Réstan donchs, per acabar, lo contribuir ab mon migrat esforç á encoratjar tots los catalans de cor, y particularment los *folk-loris'tas*, á son estudi, ab la fi de traure del oblit las bellasas que en si enclou, y qual conexement está vuy per desgracia ignorat; sa popularització ens portaria indefectiblement á la creació de una escola regional ab caracte propi y simpátich, redimintnos d' aquest tribut intelectual que als de fora casa pagam continuament.

En todas las naciones se va fent, ¿per què no ho havem de fer nosaltres, ja que hi som á temps? ¿Som de pitjor condició? ¿No posehim idèntichs ó millors elements? ¿Mancans voluntat y constancia?

Enardexennos las paraulas de un eminent escriptor de nostres dias * que deya al tractar de axò meteix: «*¡Lo cant és lo pá de la ànima!*»

JASCINTO E. TORT Y DANIEL.

Barcelona, Juliol de 1891.

* En Francesch Pc'ay Briz.

NOVAS

Nos escriuen de Sant Joan de las Abadessas, que s' han fet en aquella vila importants descobriments arqueològichs, mercès á la iniciativa y als esforços del Sr. Bisbe de Vich, lo qui 's trobava en lo referit lloch pera pendre part en la festa anomenada del Misteri. Profitant de la sua estada en aquella població, y tenint ja alguns pochs indicis de lo que s' ha descubert, indicis desconeguts per la gent més vella de Sant Joan, maná fer esgratinyar lo mur de la part *Sur* dels claustres del antiguíssim monastir, un dels monuments románichs més interessants de Catalunya. Los tals treballs han donat per resultat posar en descobert una part de altres antiguíssims claustres molt primitius. Per ara s' han trobat tres arcadas ab llurs capitells. Lo Sr. Bisbe disposá activar los treballs d' exploració, ab propòsit de dexar descuberta aquella interessant reçaga de la primitiva esglesia, la qual ajudará á donar llum sobre la historia de la arquitectura catalana en la època de la reconquista.

Al matex temps, també per iniciativa del Sr. Bisbe de Vich, s' ha començat á formar en la Sala arxiu de la Colegiata un Museu arqueològich hont serán depositats los objectes antichs, que 's creu hi han d' ésser abundants. En la esglesia veuense restaurats alguns altars, substituïnt los moderns per altres de antichs que 's trobavan

amagats entre parets, los quals per tant no eren manifestats als inteligents, y que ara podran examinar á llur obs, al mateix temps que hi guanyará la conservació d' aquells. Per fi s' ha posat visible la portada de la porta lateral. Lo Sr. Bisbe de Vich tracta de prosseguir en la esglesia y dependencias de Sant Joan de las Abadessas las obras necesarias pera dexar manifestas totas sas parts, cuydant de que 's conserven ab lo més escrupulós mirament.

A conseqüencia de una excursió, verificada per nostre consoci En Francesch Carreras y Candi, al castell de Granera, havem hagut conexement de lo següent:

Té, la vila de Granera, un preuat joyell artístich, del qual may podran judicar sos habitants lo molt que val, ab la capella románica de Santa Cecilia, curios exemplar de las que, milloradas en lo segle XII.^è, tenen axecat llur sostre á major altura que l' ábside. Com s' ha acordat traslladar lo cementir del poble entorn de la románica capella (per sort no maltractada en lo darrer segle al obrir una nova porta per tapar la primitiva), diuen per la vila que s' adobarán las esquerdas, y li donarán un aspecte *més bonich*. Lo qual nos fa duptar que desaparega del tot per additaments que poden malmetre aytant preuat monument, mentre que fenthi una inteligent restauració, podria ésser mostrat ab llegítim orgull dels granerins.

Moguts per la amor á nostra patria y davant tan justa temor, tinguen á bé lo Rvnt. Sr. Rector de Granera y son Ajuntament, que 'ls presentem las principals milloras de què la tal capella es susceptible exteriorment, y que ab molt poca despesa podrian portar á cap. Primerament fassan desaparèixer la porta barroca uberta en 1731, y que no li escau ni poch ni molt. Per ingressar al temple, obren la vuy cegada porta románica del cantó de Llevant, que, essent lateral, reunirá l' avantatge de donar cara al cementiri, segons costum de semblants capellas. Aximateix deuria restaurarse la finestreta que há prop d' aquesta porta, l' ull de bou ó finestra rodona de la paret damunt

l' ábside, y si 's vol la finestreta de part darrera l' altar major, actualment totas tres aparedadas. Y per fi, acabant de adobar la espadanya, y restablinthi las campanas, Granaera conservarà en tota sa puresa aqueix notable monument arquitectònich. Vulla Deu sian escolltats nostres prechs á major honra del art cristiá de Catalunya, tant malmes y atropellat fins al present per la ignorancia.

Tenim lo gust de publicar la ressenya del aconduhiment promogut, sollicitat y fet per nostre distingit consoci En Teodor Creus, residint a Vilanova y Geltrú, de las venerables despullas dels dos germans Muncada, morts en la conquesta de Mallorca, y dels altres individus d' aquella insigne familia y de la casa d' Aytona, reposants en la cambra sepulcral del panteó que la casa de Medinaceli té en lo chor de la esglesia de Santas Creus, extingit monastir del orde del Cister. La qual exhumació ha sufragat la Excm. Senyora Comtesa d' Ofalia y de las Estradas, mare del menor lo Excm. Senyor Duch de Medinaceli.

Per lo qual fou manat construir en Barcelona, y après tramesa a Santas Creus, una gran caixa en forma de urna, de dos metros de llarch per un de alt y un de ample, de fusta de cedre y folrada de planxa de plom, enfóra barniçada de negre mate, y ab dos panys. Tenint donchs la delegació cumplerta de la Senyora Comtesa, y provehit de las corresponents autorizacions dels Excms. Senyor Arca-bisbe de Tarragona y Comissió provincial de monuments històrichs y artístichs, lo damunt dit senyor escullí del present any los dies 12, 13 y 14 de Setembre, per ésser lo aniversari respectius de aquells en què moriren En Guillem y En Ramon de Muncada, faels servidors del rey En Jaume. En lo primer die dessus dit se verificá l' acte de obrir lo necessari portell en la paret traserá del panteó, cuydant entrar dins la cambra sepulcral a recullir las despullas espargidas per lo subsol (d' ençá quel salvatgisme y la cobdicia hi entrá, a fi de traure escarn de tan sagradas restas y aprofitarse de tots los objectes que hi

trobassen de alguna importancia o valor) y après depositarlos dins la caixa abans dita. Dintre la mateixa foren posats primerament tots los òssos, com són las vèrtebras, costellas, fèmurs y canyellas, alguns dels quals eren de una llargaria y gruix extraordinaris o poch comuns, y sobre de tot los cranis, fins a comptarne disset, y una mòmia ensemps, de petites proporcions, com si fos de dona. Los pellingots de roba y territxa que restaren foren desats en dos senzills sepulcrets que en los murs de la part de Llevant y Ponent la dita cambra tenia, ab la fi de no extraure d'aquell lloch alguna despulla humana per poca que fos; y tancada la caixa, fou colocada en una nau lateral de aquell severíssim temple.

Al endemà matí que era diumenge, y après de la missa major, posada la sus dita caixa en lo mig del creuer, cantaren una absoluta lo Rvnt. Sr. Rector y els cantants del poble: y en acabat se tingué que obrir la caixa novament per satisfacer la curiositat de la gent dels pobles vehins que allí havien corregut a la veu de açò que devia ferse, y molts que 's trobaren enganyats per las falças novas que sobre extraordinarias cerimonias haviense divulgat al enjondre.

Finalment, en lo matí del dilluns següent, celebrada una missa de defuncts, fou introduhida la caixa en la cambra sepulcral del panteó, y 's torná aparedar lo portell ab los propis carreus abans extrets per obrirlo.

Tots los referits actes foren presidits y autoritzats per lo senyor N' Emili Morera, havent per a açò la delegació special de la Excma. Comissió de monuments, y per lo senyor don Ramon Sales, arquitecte provincial, presa per los mateixs la consegüent acta apart de la que nostre consoci, com a delegat de la casa de Medinaceli, alçá per a sí; la qual també favoriren los dits senyors, lo Rvnt. senyor Ecònomo de la parroquia don Carles Soler y el senyor Batlle (*Alcalde*) del lloch, don Francesch Magre.

Lo fort temporal de trons y aygua que regnà quasi tot lo die 12, y la mala cara que seguí presentant lo temps en tot lo 13, privaren a moltes personas de concórrer a una cerimonia que, jatsia en sí mateixa res oferia de particular,

evocava sumptuoses recorts de una de las més excelents planas en la catalana historia.

Ab tot, fou en extrem lamentable que, havent nostre molt digne consoci comunicat son projecte, ab sobrada anticipació, a las personalitats a qui més interes inspirar podia, no obstant degué executar-lo tot sol, sens altra companyia que la dels representants de la susdita Comissió de monuments; y encara que axò podia haverlo induhit a creure que son projecte no passava de una vana presumpció propia, per çò no dexa de sentir aquell inspirat patriç una special fruició per haverlo cencebut y executat; la qual fruició li compensa de sobras las dificultats y afanyes que ha tingut a contrarrestar y a vèncer per acomplir tan generos intent.

Pública y notoria és la veu que oportunament han alçades dels periòdichs y diaris algunas personas, representants dignament la opinió de Barcelona, referent a la vinguda de una Comissió delegada per la Real Academia de San Fernando de Madrit, de la qual depenja la infortunada sort de nostra venerable Catedral.

Axò, que sens dupte és un demèrit al bon nom de nostres inteligents arquitectes, constitueix noresmenys una gran ofensa al sentiment general de nostra culta ciutat. Per tant, unim nostres vots als de las entitats dalt expressadas perque no sia aquesta ofensa impunement inferida, y que totes cosas en son lloch posadas, puga tothom recuperar la honra que 's creu en dret a reclamar.

LO CENTRE EXCURSIONISTA DE CATALUNYA sols se declara responsable de lo contingut en la *Secció Oficial* de son BUTLLETÍ, dexant entegra la responsabilitat dels treballs firmats als respectius autors.
